

ACTA MUSEI PAPENSIS

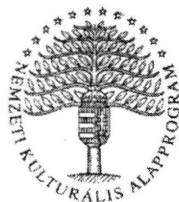

PÁPAI
8 MÚZEUMI
ÉRTESÍTŐ

ACTA MUSEI PAPENSIS
PÁPAI MÚZEUMI ÉRTESÍTŐ

PÁPA, 2003

*A kötet megjelenését lehetővé tette:
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
(Nemzeti Kulturális Alapprogram)
támogatása*

*Szerkesztő
László Péter*

*Borító
Ughy István*

ISSN: 0238-7913

*Kiadja a Gróf Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum
Felelős kiadó: László Péter
Készült a Jókai Mór Városi Könyvtár Kötészeti és Sokszorosító Műhelyében
Felelős vezető: dr. Hermann István
Szövegszerkesztés és tipográfia: Nagy István*

TARTALOM

TÓTH G. PÉTER: Emberevők – Törökverők. A magyarokról kialakított sztereotip képek és a végvidéki lakomák kérdése	5
HERMANN ISTVÁN: Sándor Zsuzsanna végrendelete 1688-ból	37
LÁSZLÓ PÉTER: A pápa-ugodi Esterházy uradalom gazdasági szervezete a 18. század első felében	57
HUDI JÓZSEF: A pápai belváros örökös szerződése 1793-ból	103
NAGY ISTVÁN: A pápai ütközet 1809. június 12-én	113
VARGA ÉVA TERÉZ: Az utolsó bába Gecsén. Adalékok az utolsó bábanemzedék történetéhez Bella Józsefné Vasvári Zsófia bába (1907-1996) tevékenységén keresztül.	151
UGHY ISTVÁN: Rekonstrukciók és a hantai “gödrös” ház	171
ERDÉLYI GYULA: Adatok Pápa város madárfaunájának ismeretéhez	203

NAGY ISTVÁN

A PÁPAI ÜTKÖZET 1809. JÚNIUS 12-ÉN

1. Előzmények

Magyarország területén a török kiűzését és a Rákóczi-szabadságharcot követő száz évben nem folyt háború.¹ Az ország fejlődését nem vetette vissza dúlás, fosztogatás, erőszak. A francia forradalom kitörését követő háborúkban viszont a hadszíntér egyre közelebb került Magyarországhoz. Az Osztrák Császárság² hadseregei folyamatosan szenvedték el vereségeiket a francia csapatoktól, és sorra veszítették el német és itáliai területeiket, és ezzel együtt a politikai befolyást. Az 1797-es campoformiói, az 1801-es lunéville-i, és az 1805-ös pozsonyi békékben³ foglalt területi veszteségek miatt az Osztrák Császárság nagyhatalmi státusza megszűnt, saját területén kívül semmiféle befolyása nem volt a politikai életre.

A nagyhatalmi státusz visszaszerzésének céljával Stadion gróf államminiszter, és Metternich párizsi követ ösztönzésére 1809. április 10-én Ferenc császár nevében Károly főherceg, az osztrák csapatok főparancsnoka hadat üzent a francia császárnak.⁴ A háború mindhárom hadszíntéren az osztrák fegyverek sikerével indult (április 23.: Regensburg elfoglalása, április 16.: Sacile, április 19.: Raszyn),⁵ de Napoleon⁶ személyes beavatkozása megfordította a hadiszerencsét, és a franciák ellentámadást indítottak.⁷ A dunai had-

¹ Az 1737-39-es és az 1788-90-es török háborúban a Határőrvidék egyes részein, valamint a Bánátban kisebb portyázások voltak, de ezek nem tekinthetők összefüggő harcselekménynek. Egyedül az 1788-as bánáti hadjáratban állt szemben egymással két hadseregszintű ellenség, de a hadjáratban nem történt komoly összecsapás.

² Az Osztrák Császárság haderejét (tekintet nélkül a csapatok nemzetiségére) osztráknak nevezem, a magyar elnevezés külön megjegyzés nélkül a magyar nemesi felkelő csapatokra vonatkozik.

³ A békékhez lásd: Tulard 98.; 166-167. és 215-216. A pozsonyi békéhez: Nagy 70.

⁴ Az 1809-es háborút ötödik koalíciós háborúnak nevezzük. Közvetlen koalíciót az Osztrák Császárság és az Anglia kötött. A megegyezés értelmében a koalíciós felek katonailag nem terveztek együttműködést, Anglia csupán anyagiilag támogatta az osztrákokat. Ezidőben Spanyolország és Portugália viselt hadat Franciaország ellen. Ezekkel az országokkal szemben Napoleon a területileg jócskán megnövelt Francia Császárságon kívül számíthatott a Rajnai Szövetség, az Itáliai Királyság és a Nápolyi Királyság és a Varsói Hercegség haderejére. Napoleon Oroszországgal 1808 novemberében Erfurtban katonai szövetségre lépett, amely kötelezte Sándor cárt az osztrákok elleni hadba lépésre. Az orosz segítség még így is kétségesnek látszott, és csak az első osztrák vereségek hatására, május 6-án (egyes források szerint 5-én) történt meg az orosz hadüzenet.

⁵ Mayerhoffer 192.

⁶ Napoleon nevének írásmódjában a nemzetközi szakirodalom által leginkább használt Napoleon formát követem, ehhez igazodom.

⁷ Rothenberg 1982 36.

színtéren a franciák május 12-én elfoglalták Bécsset, az itáliai hadszíntéren pedig május 8-án a Piave mellett legyőzték az Itáliába János főherceg parancsnoksága alatt betörő osztrák hadsereget.⁸ Napoleon dunai átkelési kísérletét Károly főherceg május 21-22-én az asperni csatában visszaverte,⁹ ami Napoleont arra kényszerítette, hogy átkelését sokkal alaposabban készítse elő, és megakadályozza az osztrákokat, hogy nagyobb erőt vonjanak Károly csapatainak támogatására. Ez utóbbi kapcsán került sor a magyarországi hadjáratra.¹⁰

A napoleoni háborúk történetének csupán egyik kis részletét képezi az 1809-es magyarországi hadjárat. A Petőfi Sándor által megénekelt győri csata nem az egyetlen fegyveres összecsapás volt 1809-ben a Magyar Királyság területén. Az a kéthetes hadjárat, amely a győri csatával végződött kisebb-nagyobb összecsapások egész sorát foglalta magába, melyek közül kimagaslik a pápai ütközet. A hadjáratot Napoleon kezdeményezte, hogy megakadályozza János főherceg Itáliából Magyarországon keresztül visszavonuló hadseregét, hogy csatlakozzon Károly főherceg főseregéhez, amely a Morvamezőn állt. Ezzel Napoleon kedvező erőviszonyokat akart teremteni az újabb átkeléshez.¹¹

Tanulmányomban a magyarországi hadjárat egyik legjelentősebb hadászati eseményét, a pápai ütközetet mutatom be. Az ütközet nem ragadható ki a hadjárat eseményeinek sorából, jelentőségének megértéséhez a hadászati eseményeket ismerni kell. Ezért meg kell rajzolnom a hadjárat ívét, az események mozgatórugóit, és csak ezután térhetek rá az ütközet egyes eseményeire.

Az ütközetet kizárólag katonai szempontból vizsgálom, ezért csak június 12-e eseményeit mutatom be harcászati részletességgel.¹² Nem térek tehát ki a polgári lakosságot, a várost ért sérelmekre, csak ott, ahol az a katonai eseményeket befolyásolta. Az események pontos lokalizálásához szükséges megvizsgálni Pápa városának katonai objektumaiban történt 18. századi jelentős változásokat, a vár, és a városfalak átalakulását. Ezek segítségével nagyon pontosan meg lehet határozni az események helyszínét.

A tanulmány befejező részében kitekintést nyújtok a hadjárat és a háború későbbi eseményeire.

⁸ Vignolle 97.

⁹ Kriege IV. kötet vö.: Mayerhoffer 72-90. ill. Sasaki 3. kötet.

¹⁰ Schnaidawind 267.

¹¹ Mayerhoffer 70-71.

¹² A pápai ütközet elnevezéssel ilyen formában az ütközet második szakaszát, tehát a franciák Pápa elleni támadását illették mindeddig. Tanulmányomban ezt a kifejezést átértékelem, és a 12-én egész nap folyó harcokra alkalmazom. Az ütközet tere így Pápa közvetlen körzetéről a Szalóktól (mai Nemesszalók) Gyarmatig tartó földrajzi tér.

2. A magyarországi hadjárat vázlata

Nehéz helyzetben van az a kutató, aki röviden össze akarja foglalni a hadjárat eseményeit. Hatalmas mennyiségű forrás áll rendelkezésre, a szakirodalom is bőséges. E még önmagában örömteljes dolog lenne. Csakhogy az elsődleges forrásanyag franciákra vonatkozó része francia levéltárakban rejtőzik, felkutatása és feldolgozása ezért meglehetősen nehéz. Eddig magyar kutató nem kutatta ezt az anyagot.

Talán ez okozhatja, hogy a szakirodalom franciákra vonatkozó részei nagyon hiányosak, pontatlanok. Több magyar szerző is tett kísérletet a hadjárat feldolgozására, de ezek a kísérletek meglehetősen egyoldalúakra sikeredtek. A legnagyobb – általánosan felbukkanó – hiba a francia hadsereg létszámának helytelen meghatározása. A császári- királyi és magyar seregek kudarcát jelentős francia erőfölénynak, főként tüzérségi fölénynek tulajdonították, ez pedig nem felel meg a valóságnak. A hiba kiküszöbölésére ma már van mód a külföldi szakirodalom tanulmányozásával. Ezekben a szerzők feldolgozták a francia forrásokot is, így sokkal pontosabb képet kaphatunk a francia hadmozdulatokról.¹³

2. 1. Bevezető harcok, hadjárat terv

A francia főserg veresége arra kényszerítette Napoleont, hogy minden számításba vehető erőt összevonjon a Dunán való átkeléshez.¹⁴ Emellett fontosnak tartotta, hogy megakadályozza Károly főherceget, hogy erősítést vonjon magához.

A francia Itáliai Hadsereg¹⁵ május közepére kiszorította az osztrák Belső-Ausztriai Hadsereget¹⁶ Itália területéről. Napoleon parancsa értelmében Eugène Beauharnais, a francia hadsereg parancsnoka Bécs irányába, a főserg felé vezette csapatait.¹⁷ Útközben május 26-án St. Michael¹⁸ mellett megsemmisítette Franz Jellachich tábornok fele részben magyar katonákból álló hadosztályát, és június első napjaiban érkezett Bécsújhelyre. Itt kapta Napoleon parancsát, hogy nyomuljon előre Győr irányába, hogy megakadályozza a Belső-Ausztriai Hadsereget Károlyhoz való csatlakozásában.¹⁹

János főherceg az osztrák sereggel június első két napján érkezett Körmendre.²⁰ Az előzetes intézkedések nyomán hadserege jelentős utánpótlást kapott, így elérte a 19

¹³ A leginkább célravezető a francia források közvetlen tanulmányozása lenne, de ez nagy anyagi ráfordítást igényelne.

¹⁴ Saski 3. kötet 43.

¹⁵ A francia (és vele szövetséges itáliai, lengyel és német) haderőt az 1809-es háborúban Napoleon három részre osztotta. A Németországi Hadsereg személyes parancsnoksága alatt a Duna völgyében harcolt, az Itáliai Hadsereg Eugène Beauharnais alkirály alatt Itáliába, Belső-Ausztriában, Magyarországon, végül Bécs alatt, a Lengyelországi Hadsereg József Poniatowski hadosztálytábornok alatt a Varsói Hercegségben és Galíciában.

¹⁶ Az osztrák haderő a háborúban három részre oszlott. A főserg Károly főherceg generalisszimusz alatt a Duna völgyében, a Belső-Ausztriai Hadsereg János főherceg alatt Itáliában, Belső-Ausztriában, és Magyarországon, a 7. hadtest a Varsói Hercegségben és Galíciában harcolt.

¹⁷ Eugène Beauharnais Napoleon első felesége, Josephine de Beauharnais első házasságából származó fia volt. Napoleon személyesen nevelte a fiút, és 1809-ben alkalmazta először hadseregpáncsnokként. Tanulmányomban – igazodva a nemzetközi szakirodalomhoz – Eugène-nek nevezem.

¹⁸ Wagner 7-42.

¹⁹ Zech 70.

²⁰ Veress 1984 367.

ezer főt. Károly főherceg arra utasította Jánost, hogy seregével csatlakozzon a Morvamezőn álló fősereghez. Erre a menetre a Pápa-Győr-Pozsony (átkelés a Dunán) útvonalat javasolta, de ha ez nem kivihető, akkor Győrből Komáromon keresztül kerülővel kellett menetelni. Károly elvetette János Graz felmentésére irányuló tervét.²¹

A csapatok részleges feltöltése és pihenése után a Belső-Ausztriai Hadsereg a hozzá folyamatosan csatlakozó nemesi felkelő²² csapatokkal június 7-én indult el Győr általános irányába. A menet biztosítására Szombathelyen, Sárváron és Pápán kisebb különítmények álltak fel. Pápa biztosítására József nádor a somogyi lovasezredet küldte ki Pászthory ezredeskapitány parancsnoksága alatt.

A francia hadsereg első csapatai május 12-én lépték át a magyar határt Pozsony térségében. A pozsonyi hídfő hadászati fontosságát a Dunán való kiváló átkelési lehetőség adta. A hídfőt a franciák több alkalommal (június 1-én, június 3-án) megkísérelték elfoglalni, de nem jártak sikerrel, mert a hídfőt védő csapatok hősiiesen ellenálltak.²³

Napoleon parancsára Magyarország elleni támadás főirányában, Sopron-Kőszeg-Szombathely térségében május utolsó napjaiban jelentek meg a franciák.²⁴ Lauriston tábornok vezetésével a Colbert-könnyűlovasdandár, és a badeni Harrantgyalogosdandár csapatai élénk felderítő-tevékenységbe kezdtek. János főherceg szombathelyi különítménye ellenállt, és Sopronba szorította vissza a francia lovasságot.

Napoleon június 4-én adott parancsot Eugène-nek, hogy hadseregével, és a Németországi Hadseregtől neki alárendelt csapatokkal²⁵ indítson támadást Magyarország ellen. A feladat adott volt: meg kellett akadályozni, hogy János főherceg hadserege csatlakozzon a Morvamezőn táborozó fősereghez.

A francia csapatok három irányból indították meg támadásukat. A centrumban, Wiener-Neustadt felől Eugène személyes vezetése alatt az Itáliai Hadsereg zöme vonult fel. Az oszlop élén Grouchy tábornok haladt saját dragonyosaival²⁶ és Sahuc könnyűlovasaival, őket támogatta Lauriston a badeni dandárral és Colbert lovasságával. A gyalogsági zöm (Séras, Durutte) felett Grenier tábornok parancsnokolt, míg a hadsereg tartalékát (Pachod, Severoli, Itáliai Gárda) Eugène személyesen irányította. Támadásuk iránya Sopron-Szombathely-Sárvár-Pápa volt.²⁷

A centrumot balról, Bruck irányából a Németországi Hadsereg 3. hadtestétől Eugène-nek alárendelt Montbrun-könnyűlovashadosztály támogatta.²⁸ Elsődleges feladata a centrum szárnyának védelme volt a nagyszámú felkelő lovasság portyáitól.

²¹ Bodnár 39.

²² A nemesi felkelést az 1808. évi 2. tc. alapján királyi (nádori) levéllel (a veszprémi nemesekhez írott levél: VemL IV. 1./f. 1. XVI. 106.) hirdették meg.

²³ Schikofszky 159. vö.: Pressburg 15.; Bianchi 22.

²⁴ Kosáry 116-117.

²⁵ Montbrun-könnyűlovashadosztály (csak a Jaquinot-lovasdandár vett részt a hadjáratban, mert a hadosztály másik dandára – Pajol tábornoké (11. és 12. lovasadászezred) – Bécs mellett maradt), valamint a Lauriston-különítmény (Colbert-könnyűlovashadosztály és a badeni Harrantgyalogosdandár). A Magyarországon harcoló többi francia egység (Lasalle-könnyűlovashadosztály, Friant-gyalogoshadosztály, és több kisebb egység) megmaradt a Németországi Hadsereg kötelékében.

²⁶ A dragonyoshadosztály parancsnoka Grouchy hadosztálytábornok volt. Június 5-e után Grouchy-nak rendelték alá a Sahuc-könnyűlovashadosztályt, 9-én a Colbert-könnyűlovashadosztályt. Ekkor a dragonyoshadosztály vezetését Guérin dandártábornok vette át. A győri csatában Grouchy ismét saját hadosztályát vezette.

²⁷ Du Casse 262-263.

²⁸ Stutterheim 171.

Montbrunnek egyúttal diverziót is végre kellett hajtani Győr irányába, hogy a nádor ne tudjon János segítségére sietni. Montbrunnek Külsővatnál kellett csatlakoznia a centrumhoz.²⁹

A támadás jobbszárnyát Macdonald tábornok alatt a Lamarque-gyalogos-, és a Pully-dragonyoshadosztály alkotta.³⁰ Ez a hadtest Graz mellett táborozott, és János csapatainak útvonalát követte. A hadtest alárendeltségébe tartozott a Broussier-hadosztály, amely Graz körülzárására visszamaradt.³¹ Macdonald feladata az ellenséges sereg követése volt. Nem kellett harcot kezdeményezni, csak felzárkózni János mögé, hogy adott esetben ebbe az irányba ne tudjanak menekülni az osztrák csapatok.³² Macdonald 7-én indult Grazból.³³

2. 2. Pápa hadászati jelentősége

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy mindkét sereg szempontjából a legfontosabb hadászati pont Pápa városa, pontosabban az országutak kereszteződése volt.³⁴ A Graz irányából Körmenden keresztül Győr felé haladó országút Pápán, illetve Borsosgyőrnél találkozik a Wiener-Neustadt-Szombathely felől jövő úttal. A fentebb elmondottakból világos, hogy az előbbi úton János főherceg császári-királyi és magyar nemesi felkelő csapatokból álló hadserege Körmendről Győr felé menetelt.

A Wiener-Neustadt felől érkező francia hadsereg feladatát – János főherceg megakadályozását Károlyival való csatlakozásában – legegyszerűbben úgy érthette el, hogy előbb foglalja el Pápát, mint János.³⁵ Ez akár János csapatainak megsemmisülését is eredményezhette, mert a franciáknak János hátában is menetelt egy erős hadtestük. Ebben az esetben János seregének egyetlen menekülési útvonala a Bakony erdőin keresztül vezetett volna, ami minden bizonnyal a sereg szétzilálódását eredményezi.

János főherceg számára tehát létfontosságú feladat volt Pápa megtartása. Ezt a főherceg nem ismerte fel. A huszárok, és a nemesi felkelő lovasság felderítési jelentéseiből nem vonta le a megfelelő következtetést. Ebben természetesen nem egyedül őt kell hibáztatni, hanem egész tábornokarát Lawal Nugent ezredesnek, tábornokának főnökével együtt. A hibás helyzetértékelés ékes bizonyítéka, hogy még a pápai ütközet után két nappal is az volt Nugent véleménye, hogy a francia haderő legfeljebb 12 ezer emberből állt.³⁶ Nugent felettébb tehetségtelen tisztnek bizonyult, de hibáit valamilyen módon meg kellett magyaráznia. Legegyszerűbb megoldás a felelősség nemesi felkelőkre hárítása volt.

²⁹ Mayerhoffer 120.

³⁰ Macdonald 347.

³¹ Journal Broussier 97.

³² Gömöry 94.

³³ Macdonald csapatai közül Pully hadosztálytábornok dragonyos-hadosztálya június 12-én, tehát az ütközet napján késő este érkezett Pápára, de az ütközetben nem vett részt. A hadosztály az itáliai Hadsereg csapataival vonult el Győr felé 13-án reggel. Lamaque hadosztálytábornok hadosztálya csak 13-án este érkezett a városba. Éjszakai pihenőjük után azonnal indultak Győrbe, és a csata végére érkeztek meg. Bevetésekre azonban nem került sor, mert nem volt rá szükség.

³⁴ EKKTM 63.17.12. ltsz. Joannes Gerlisch térképe

³⁵ Du Casse 260-262.

³⁶ Bodnár 53. 3. számú jegyzet (54-58.)

A császári hadvezetés Pápa elméleti fontosságát sem ismerte fel. Számoltak ugyan Magyarország elleni francia támadással, de annak irányát Győr térségébe gondolták. Komoly, egész hadsereggel végrehajtott támadásra nem számítottak. Teljesen irreális volt az az elképzelés, hogy János csapatai a nemesi felkelőkkel egyesülve Győrből Pozsony felé nyomuljanak előre.³⁷ Ez csak abban az esetben lett volna lehetséges, ha Károly Pozsonynál átkel a Dunán. Károly főherceg az asperni csata után június első napjaiban gondolkodott egy támadó hadműveleten, amelyet egy Pozsonynál való átkelés vezetett volna be, de ennek irreális voltát hamar belátta, és letett a terv végrehajtásáról.

Károly főherceget mindenképpen hibáztatnunk kell, mert nem tett meg mindent annak érdekében, hogy János főherceg a június elején kiadott parancsokhoz ragaszkodjon. János nem sietett egyesülni Károllyal, mert az önálló hatáskörének elvesztését jelentette volna, ezért mindig az utolsó pillanatban, nagy kockázatot vállalva vonult vissza. Győrből csak Komáromon keresztül tudtak átkelni a Dunán, de ha János siet, akkor legkésőbb június végére elérhette volna a Morvamezőt, és ez a nemesi felkelőkkel együtt akár negyvenezer embert jelentett volna Károlynak.³⁸ A wagrami csatában nagyon hiányzott Károlynak ez a negyvenezer katona.³⁹

Pápa hadászati fontosságához így sem fér kétség, hiszen János hadseregének Győrbe mindenképpen el kellett jutni, és az egyetlen lehetséges francia támadási pont Pápa mellett lett volna. Bár János főherceg csapatai az utolsó pillanatban Pápa mellett kicsúsztak a francia bekerítésből, egynapos előnyüket elvesztették, így Győr mellett kénytelenek voltak vállalni a csatát.⁴⁰ A győri csatában az erőviszonyoknak megfelelő eredmény született, a franciák fölényes győzelmet arattak. Ez hat-hétezer főnyi veszteséget jelentett János főhercegnek, valamint azt, hogy nem tudta időben elérni a Morvamezőt,⁴¹ ami végeredményben a wagrami döntő csatában osztrák vereséget eredményezett.

Ilyen helytelen helyzetértékelés mellett nem csoda, hogy nem történt meg minden Pápa biztosítása érdekében. A június első napjaitól Somlóvásárhely-Pápa körzetében tevékenykedő somogyi lovasezred⁴² nem képviselt olyan erőt, amely komolyabb támadás esetére a város, és az útkereszteződés megvédésével kecsegtetett. Az egyedüli feladat, amit a lovasezred el tudott látni, az János hadserege és a nemesi felkelők győri tábora közötti összeköttetés biztosítása, valamint gyenge előőrs-tevékenység a Marcal irányában.⁴³ János főhercegnek szerencséje volt, hogy a francia csapatok fáradtak voltak,⁴⁴ és nem tudtak gyorsabb menetben támadni Pápa felé.

³⁷ Welden 42.

³⁸ Welden 163.

³⁹ János főherceg önálló parancsnoki jogkörét féltett, és nem akarta alárendelni magát Károlynak. Kétségtelen, hogy erőltetett menettel lehetséges lett volna időben csatlakozni a fősereghez, de ezt ő nem tette meg.

⁴⁰ Buat 573.

⁴¹ I. 33. jegyzet

⁴² Kisfaludy 106.

⁴³ József nádor 478.

⁴⁴ A francia centrum csapatai az itáliai határtól átlagosan száz km-rel nagyobb utat tettek meg Pápáig, mint János főherceg serege. Ez a korabeli viszonyokat figyelembe véve négy napi menetnek felel meg, amihez azonban egy pihenőnapot is kell számolnunk. Az osztrák Belső-Ausztriai Hadsereg május 15-én lépte át az itáliai határt, a francia Itáliai Hadsereg 17-18-án. A pápai ütközetig eltelt négy hét alatt kellett a franciáknak ezt a többletmenetet megtenni.

A francia oldalon Eugène Beauharnais egyértelműen tisztában volt Pápa jelentőségével.⁴⁵ A tehetséges hadvezér Napoleon méltó tanítványának bizonyult, és kiváló hadászati cselt alkalmazott célja elérésének érdekében. A francia felderítési adatokból Eugène értesült, hogy a magyar nemesi felkelés központja Győrben található. Ez bizonyossá tette, hogy János főherceg Győrt akarja elérni. A balszárnnyát alkotó könnyűlovasságnak ezért olyan utasítást adott, hogy hajtson végre demonstrációt Győr ellen. Eugène terve szerint József főhercegnek, a nemesi felkelés parancsnokának azt kellett hinni, hogy Győr ellen francia támadás készül. Ebben a hiszemben József majd nem fog csapatokat küldeni Pápára, nehogy veszélyeztesse a győri bázis biztonságát. Terve sikerült, mert június 9-én József csak Tétig engedte a Mecséry-különítmény csapatait, és feladatának a Marcal-vonal védelmét szabta.⁴⁶ Meg kell jegyezni, hogy a demonstrációt végrehajtó Montbrun tábornok - a francia hadsereg egyik legjobb lovassági parancsnoka - kiválóan végezte feladatát. A francia könnyűlovasság olyan aktív tevékenységet fejtett ki, mintha egy nagyobb erő elővédje lett volna. Ezzel Eugène a figyelemelterelés mellett használható felderítési adatokhoz is jutott.

Eugène számára tehát adott volt az alkalom Pápa elfoglalására. Ezzel az alkalommal viszont nem tudott élni, mert az olyan menettempót követelt volna a csapatoktól, ami a harcászati jelentős romlásához vezetett volna. Eugène számára június 12-én derült csak ki, hogy Pápa mellett nem kerül sor döntő csatára. A csatát két nappal később, június 14-én, a marengoi és a friedlandi csaták évfordulóján vívták meg Győr mellett.⁴⁷

Érdekes elgondolkodni azon, hogy a francia parancsnok miért nem vállalta a nagy menettempót célja elérése érdekében. Napoleonra, és tábornokaira jellemző, hogy vállalták a nagyobb menetveszteségeket egy jelentős cél érdekében. Eugène, akit méltán tartanak kiváló hadvezérnek ezt nem tette meg. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a magyarországi hadszíntér a háború szempontjából mellékhadszíntérnek minősült. Egy mellékhadszíntéren elért siker érdekében pedig nem lehetett nagy veszteségeket vállalni, mert akkor a főhadszíntér döntő csatájában csak kisebb erőt lehetett bevetni. Érthető tehát, hogy Eugène nem akart jelentős veszteséget vállalni. Napoleon az Itáliai Hadsereg feladatának a *megakadályozást*, nem pedig a *megsemmisítést* szabta meg. Egy mellékhadszíntéren elért siker hadászatiilag csak akkor ért valamit, ha a főhadszíntéren a döntő csatát sikerrel vívják meg. Eugène mérlegelt, és jól döntött.

2. 3. A hadjárat eseményei. Június 5-11.

A francia Itáliai Hadsereg centruma június 5-én indította meg támadását. Az első komoly leküzdendő akadályt a francia csapatok előtt a Rába jelentette. A folyón Pápa irányában Sárvárnál lehetett átkelni, de kisebb kerülővel a rábahiádvégi híd is rendelkezésre állt. A francia vezetésnek csak a sárvári átkelőről volt tudomása.

Az első komolyabb összecsapás 7-én délben Szombathely birtoklásáért robbant ki.⁴⁸ János főherceg magyar csapatokból álló szombathelyi különítménye Geramb alezredes parancsnoksága alatt harcolva húzódott vissza. Grouchy hadosztálytábornok dra-

⁴⁵ Du Casse 259.

⁴⁶ József nádor 477-478.

⁴⁷ Bay 33-34

⁴⁸ Veress 1987 81.

gonyosai csatározva követték őket, de nem okoztak komolyabb veszteséget a magyaroknak.⁴⁹

Ugyanezen a napon kezdte meg János főherceg főereje Körmendről a visszavonulást.⁵⁰ Érthetetlen, hogy János miért nem gondoskodott a sárvári Rába-híd megerősítéséről, pedig ez volt az egyetlen hely Pápaig, ahol a franciákat kisebb veszteségek árán fel lehetett volna tartani. Ennek egyenes következménye lett, hogy amikor a hidat védő gyenge erőket Lauriston tábornok vezetésével június 8-án badeni és francia csapatok támadták meg, a szintén magyar csapatokból álló különítménynek vissza kellett vonulni. Grouchy 8-án, miközben Geramb csapatait üldözte, a hídvégi hidat is hatalmába kerítette.⁵¹ Ezzel a franciáknak sikerült áttörni a Rába-vonalat, miáltal János főherceg serege nehéz helyzetbe került.

A Belső-Ausztriai Hadsereg nehéz éjjeli menetek⁵² után 9-én érkezett Tüskevárra, és a következő nap is ott maradt. Az éjjeli menetekben kifáradt csapatoknak szüksége volt pihenőnapra. A pihenő hadsereg biztosítására Gógánfától Karakóig császári-királyi huszárokból és nemesi felkelő lovasságból határőrgyalogság támogatásával biztosítónalat hoztak létre. A Marcal vonalát használták az állás megerősítésére. Ettől a vonaltól északi irányban szintén a Marcalt követve a nemesi felkelő csapatok biztosították a győri utat. Mersevát-Külsóvat térségében a Pápa központtal állomásozó somogyi lovasezred különítményei, ettől északabbra, Marcaltól Győrig a győri Nemesi felkelő tábor csapatai állomásoztak. Június 9-én Mecséry altábornagy vezetésével József nádor parancsára három gyalogoszászlóalj, és három lovasosztály vonult Tétre. Mecsérynek a térségben állomásozó csapatokat⁵³ (köztük a somogyi lovasezredet) is alárendelték, így ereje öt zászlóaljra, és tíz lovasosztályra nőtt.⁵⁴

A Marcal-vonal védelmének problémája az volt, hogy a Marcalon legtöbb helyen híd nélkül is át lehetett kelni. Sokkal helyesebb lett volna tehát a Rábát védeni, de ezt elmulasztották. Mindezek mellett a hibát tetézte, hogy a francia hadsereg várható felvonulási irányában fekvő külsővati átkelőt csak gyenge lovasosztagok tartották megszállva. A francia Colbert-könnyűlovasdandár 20. lovasvadász-ezrede június 9-én megszállta Mersevátot,⁵⁵ és szörványos járőrharcot vívott a somogyi lovasokkal.

A franciák továbbra is János figyelmének elterelésén fáradoztak – sikeresen. Június 9-étől Sahuc és Colbert könnyűlovassága, és Grouchy dragonosai erőteljes támadást indítottak Gógánfa és Karakó ellen, amelyet a magyar lovasság csak hatalmas nehézségek, és érzékeny veszteség árán tudott visszaszorítani.⁵⁶ Montbrun folyamatosan demonstrált Győrrel szemben, a Csallóközben harcoló Lasalle-könnyűlovashadosztály pedig fokozta keleti irányú felderítő-tevékenységét. A franciák még a Mersevátnál lévő 20. lovasvadászezred zömét is kivonták a figyelemelterelés céljából.

⁴⁹ Grouchy 29.

⁵⁰ Bodnár 38.

⁵¹ Grouchy 30.

⁵² Katonailag semmi sem indokolta az éjjeli meneteket, és nem is sikerült megnyugtató okot találni arra, hogy János miért alkalmazta ezt a ritkán használt módszert. Hormayr munkájában, amely János főherceg „védőbeszéde” szemérmesen elhallgatja az éjjeli menetek okát, és csak tényüket közli.

⁵³ Kazáry 42.

⁵⁴ Kisfaludy 111.

⁵⁵ Wöber 11.

⁵⁶ Du Casse 263-264.

János főhercegnek mindezek mellett szerencséje volt. Eugène Beauharnais 9-én úgy értékelte a helyzetet, hogy nincs esélye Pápát előbb elfoglalni, mint János főherceg, ezért másnapra Sárvárnál álló csapatainak pihenőnapot engedélyezett.⁵⁷ A pihenőnapra hadseregének mindenképpen szüksége volt. Ennek ellenére, ha Eugène 10-én folytatja az előrenyomulást, június 12-én Pápánál bekeríthette volna János seregét.

Június 10-én - mivel mindkét hadsereg zöme pihent - a Marcal mentén heves elővéd-csatározásokat hozott. A magyar lovasság minden erejét megfeszítve tudott csak ellenállni. A Karakó és Dabróka mellett vívott harcok során a pesti nemesi felkelő lovasezred parancsnoka, Gosztonyi János ezredeskapitány is fogságba esett, de csapatai végső erőfeszítéssel, egy hősies rohammal kiszabadították.⁵⁸ János főherceg és tábornoka meglehetősen könnyen viseltetett a harcok iránt, nem küldött erősítést a harcoló csapatoknak, így azok túlerő ellen voltak kénytelenek küzdeni. János főherceg a győri csatáról írt jelentésében elítélően szólt a nemesi felkelő hadakról.⁵⁹ Arról azonban megfélemedezett, hogy a június 10-i és 11-i harcokban a veszprémi és a pesti lovasezredek a 2. József-, és az 5. Ott-huszárezreddel vállvetve milyen hősiességet tanúsítottak.⁶⁰

Június 11-én János főherceg végre határozott a visszavonulás folytatásáról. Ezt azonban a csapatok nem a reggel folyamán, hanem csak főzés után, 11 óra körül kezdték meg. Ezt az időt a Karakónál harcoló Andrassy-dandár katonái kénytelenek voltak végigszenvedni. A magyar katonák csak további érzékeny veszteségek mellett tudták viszatartani az ellenséget, és végig figyelemreméltó teljesítményt mutattak. Az egész hadjáratra jellemző módon a katonák hősiesen, gyakran már a józan ész meghaladó fanatikusával harcoltak. A franciáknak sokkal nehezebb dolguk lett volna, ha a hadvezetés a katonák erőfeszítéseit nem forgácsolja szét az elkerülhető hadvezetési hibák korrigálására.

A Belső-Ausztriai Hadsereg csapatai a késő esti órákban érkeztek meg Pápára.⁶¹ A város Tét felé eső kijáratánál, a győri út két oldalán táboroztak le a csapatok. Az Andrassy-dandár folyamatosan harcolva vonult vissza, és Pápa déli-délnyugati oldalán Tapolcafü-Kéttornyúlak-Dáka-Borsosgyőr-Mátyusháza vonalon állt meg. Pápa nyugati oldalát, a francia főerő érkezésének irányában a somogyi lovasezred biztosította.⁶² A hadsereg vezetése Pápán az Esterházy-kastélyban kapott szállást.⁶³ Ide érkezett József nádor is, aki a nemesi felkelők felett parancsnokolt.⁶⁴

⁵⁷ Bodnár 41.

⁵⁸ Kisfaludy 108-109.

⁵⁹ János főherceg nyíltan ellenszenvvel viseltetett a magyarok iránt. József nádorra is neheztelt, mert József védelmébe vette a magyarokat, megértette az ország problémáit, és azon munkálkodott, hogy jót tegyen.

⁶⁰ Gömöry 93.

⁶¹ Kapossy 86.

⁶² József nádor 487-488.

⁶³ Historia Domus 84.

⁶⁴ Érdekes helytörténeti vonatkozása a nemesi felkelésnek, hogy a dunántúli református kerület pénzt gyűjtött a nemesi felkelők segélyére. A pénzt Torkos Jakab pápai prédikátornak kellett volna átadni József nádor részére, amikor a nádor Pápára érkezik. A gyors francia előrenyomulás miatt a tervezett pénz még nem gyűlt össze, így Torkos nem adhatta át. Az év folyamán az összegyűlt pénzt 1810-ben „a” Bankó Czedulák száma kisebbitésére Ó Királyi Felségnek Representatio mellett mély alázatossággal” ajánlották fel. DREL I. 1./a. Közgyűlési Jegyzőkönyvek 1810 6.p.

A francia hadvezetés 11-i és 12-i hadműveleteinek megtervezésénél abból indult ki, hogy az osztrákok Pápa mellett vállalni fogják az összecsapást.⁶⁵ Erre mutatott Montbrun jelentése. A tábornok 10-én észlelte Meccséry menetét Tét irányába. Eugéne ebből arra következtetett, hogy János Pápa mellett összpontosítást hajt végre, hogy ellenálljon. Eugéne ezért 11-én lehetőség szerint a legtöbb pihenést engedélyezte csapatainak. Colbert, Sahuc és Montbrun délután ezért csak kisebb járőrökkel üldözték a visszavonulókat.

A nap folyamán a francia főszereg Sárvárról Kiscellen keresztül a külsővati Marcal-átkelőhöz ért.⁶⁶ Montbrun csapatai itt csatlakoztak Eugéne-hez. A francia előőrsök a nemesszalóki erdőig nyomultak előre, ahol több alkalommal tűzharcot folytattak a somogyi felkelő lovassággal.⁶⁷ Az osztrák és magyar seregeket két oldalról közelítették meg a franciák, ami egy elkövetkező összecsapásban nem sok jót ígért János főhercegnek. Rossz hadászati szituációját egyetlen manőverrel hozhatta helyre: a lehető leghamarabb el kellett kezdeni a visszavonulást, különben csak jelentős veszteség árán sikerülhet megmenteni a hadsereget.

3. A pápai ütközet⁶⁸

3. 1. Általános helyzet június 12-én reggel, haditervek a napra

3. 1. 1. A hadászati helyzet

Az előző esti hosszú menet után János főherceg 12-én délelőttre pihenőt engedélyezett csapatainak.⁶⁹ A három hadosztály katonái a délelőttöt főzéssel töltötték. Nyugalmuk biztosítása a Borsosgyőrnél táborozó Andrásy-dandár feladata lett.

Az Andrásy-dandár az első között, június első napjaiban Kőrmenden csatlakozott a Belső-Ausztriai Hadsereghez.⁷⁰ Azóta a dandárt alkotó két felkelő lovasezrednek, a pesti és veszprémi ezredeknek kellett biztosítani a meneteket, ami meglehetősen kifárasztotta a csapatokat. A karakó-gógánfai harcok fő terhére is nekik kellett viselni, ezért nem tekinthetjük jó döntésnek, hogy újból erre a két ezredre bízta a hadvezetés a visszavonulás fedezését.

A reggeli órákban visszavonulási parancsot kapott a dandárral együtt az éjszakát Borsosgyőrnél töltő somogyi felkelő lovasezred, valamint a 2. József-huszárezred is. A somogyi lovasok a Kálvária-dombhoz vonultak, hogy a három hadosztály csapatainak közvetlen védelméről gondoskodjanak, míg a József-huszárok Pápa borsosgyőri kijáratánál⁷¹ álltak, így rájuk a délelőtt folyamán Andrásy tartalékként számíthatott.

⁶⁵ Du Casse 349.

⁶⁶ Stutterheim 123.

⁶⁷ Grouchy 31-32.

⁶⁸ Az ütközetben harcoló katonák egyenruházatához: Funcken (vonatkozó részek).

⁶⁹ Johann 124-145.

⁷⁰ R Kiss 1. kötet 108.

⁷¹ MOL S 12 VII. No. 5.

Andrássy vezérőrnagy gondoskodott csapatai biztonságáról. A Hajagos-patak vonalán előőrsei egész éjszaka járőröztek különös figyelemmel a szalóki útra. A járőrök csak a francia előőrsök megjelenésekor húzódtak vissza. Ekkor zajlottak az ütközet első összecsapásai. A visszavonuló járőrök löfegyvereikből tüzet nyitottak a közeledő franciákra. Ez inkább elrettentésnek, és erődemonstrációnak tekinthető, mintsem valódi harcnak, mert bár a franciák viszonozták a tüzet, de túl nagy volt a távolság ahhoz, hogy kárt tudjanak tenni egymásban.

A felkelő lovasdandár pesti lovasezrede Borsosgyőr előtt állt harcrendbe.⁷² Az ezred egy különítménye a mátyusházi Tapolca-hidat szállta meg. Az osztrák hadvezetés attól félt, hogy a francia főerő Mátyusháza irányába tér ki, hogy bekerítse a visszavonuló csapatokat.⁷³ Ez a félelem csak részben bizonyult megalapozottak, mert bár egy francia hadosztály valóban ebbe az irányba vonult, de nem bekerítési, hanem arctámadási szándékkal. A lovasdandár másik ezrede, a veszprémi felkelő lovasezred Borsosgyőr mögött tartalékban maradt.⁷⁴

Andrássy ezzel a felállással a korábbi utóvédharcokban alkalmazott eljárást folytatta, csapatai nagyobb részét tartalékba helyezte. Ez megfelel a kor követelményeinek, mert a franciák lendületes, folyamatosan manőverező elővéd-taktikája megkívánta a nagy tartalékot. Ebben az esetben is szükség volt erre, mert a francia könnyűlovasság kevésbé várt irányból, Salamon felől is támadást indított.

János főherceg úgy határozott, hogy hadserege főzés és étkezés után kezdi meg a további visszavonulást, majd Tétre menetel, hogy ott csatlakozzék Mecséry csapataihoz.⁷⁵ Ezek szerint tehát a menet 12 óra előtt nem kezdődhetett meg.⁷⁶ Kulcsfontosságú volt, hogy Andrássy csapatai kitartsanak, különben főserег védtelen egységei egy támadás következtében komoly károkat szenvedhettek volna.

3. 1. 2. Az osztrák tervek

Az osztrák hadvezetés általános célja június 7-e, tehát a Körmendről való elindulás óta az volt, hogy a Belső-Ausztriai Hadsereg csapatai egyesüljenek a nemesi felkelőkkel. Egyes nemesi felkelő egységek már a menet folyamán csatlakoztak. Június 12-én reggelre már a pesti, veszprémi és a somogyi lovasezredek János főherceg parancsnoksága alatt álltak. Mecséry hadosztálya Téten állomásozott, míg Győr környékén további csapatok gyülekeztek.⁷⁷

A délelőtti órákban a főhadiszállásra, az Esterházy-kastélyba érkezett Ferenc császár futára, és további parancsokat hozott.⁷⁸ A császár levelében tisztázta a parancsnoki hatásköröket. A nemesi felkelő csapatokat alárendelte a Belső-Ausztriai Hadseregnek. Ezzel József nádor valódi parancsnoki hatásköre megszűnt, ami ellentétes volt a magyar törvényekkel. Bár a császári parancs ezt az iniuriát azzal próbálta enyhíteni, hogy kijelentette: a felkelő csapatok sohasem lehetnek a reguláris egységek alárendeltjei, velük

⁷² R. Kiss 2. kötet 48.

⁷³ Kisfaludy 110.

⁷⁴ Erre utal a veszprémi lovasezred jelentése: VemL. IV. 1./f. 1. 3-4. p.

⁷⁵ Hormayr 195.

⁷⁶ Bodnár 43.

⁷⁷ Kisfaludy 100-101.

⁷⁸ Kisfaludy 113.

csak mellérendeltségi viszonyban állhattak. Ennek a parancsnak úgy szereztek érvényt, hogy a hadsereg hadosztályaiba vegyesen osztották be a reguláris és az insurgens csapatokat. Az újonnan létrehozott felkelő Mecséry-hadosztályba pedig reguláris huszárokat osztottak be.⁷⁹ Ez a beosztás nem felelt meg a magyar törvényeknek, bár harcászatiilag indokolható.

A császári parancs másik fontos rendelkezése hadászati utasítást tartalmazott. Először feladatként János főhercegnek Győrbe kellett vonulni, ott a nemesi felkeléssel együtt gondoskodni kellett a Duna vonalának védelméről. Helyőrséggel kellett ellátni Győr és Komárom várait. A hadsereg Győrből a Szigetközön keresztül Pozsony felé, a Dunától délre, és Komárom felé is működhetett János belátása szerint. Érdekes, hogy ezt a parancsot Ferenc császár küldte, nem pedig Károly főherceg, aki a hadsereg parancsnoka volt. János főherceg már korábban vonakodott bátyjának parancsait végrehajtani, pedig Károly főherceg a hadsereg főparancsnokaként, és az Udvari Haditanács elnökeként János főherceg felettese volt.⁸⁰ Csupán a császári parancsnak volt hajlandó úgyahogy engedelmessé válni.

Az osztrák seregnek tehát Győrig szándékozták folytatni menetüket. János főhercegnek nem volt tudomása a seregét fenyegető veszélyről, mert abban a hiszemben volt, hogy a seregét üldöző francia csapatok ellen fölényben van.⁸¹

3. 1. 3. A francia hadtervek

A francia hadvezetés mindent elkövetett annak érdekében, hogy főerői rejtve maradjanak az osztrák csapatok előtt. A somogyi lovasezred előőrseinek reggeli visszavonulása a Hajagos-pataktól megkönnyítette a franciák dolgát. A Montbrun-könnyűlovas-hadosztály Jacquinet-dandárának előőrsei már 11-én este megszállták Szalók nyugati részét, és észlelték a somogyiak reggeli visszavonulását, sőt helyenként szórványos tüzharc is kibontakozott.⁸²

Montbrun azt a feladatot kapta, hogy fedezze a zöm menetét a Mersevát-Pápa úton, és tegye lehetővé a centrumnak a Pápa elleni támadást. Montbrunhoz baloldalt Pachod csatlakozott a Mátyusháza elleni felvonulással, jobboldalt pedig Lauriston a Colbert-könnyűlovas-dandárral, és Harrant tábornok badeni gyalogságával.⁸³ A Colbert-könnyűlovasdandár Karakó alatt kelt át a Marcalon, és Salamonon keresztül bontakozott ki. Colbert csapataihoz a délután folyamán csatlakozott Sahuc hadosztálytábornok könnyűlovassága, amely Gógánfa körzetéből nyomult előre. A támadás fő súlyát a Montbrunt követő Grenier-hadtest két hadosztályának (Séras és Durutte tábornokok alatt) kellett mérnie a centrumban. A tartalékot a Colbert-t követő Grouchy-dragonoszhadosztálynak, valamint a Mersevát és Kiscell közötti táborhelyéről előre nyomuló Severoli tábornok itáliai hadosztályának, és az itáliai királyi gárdának kellett képezni.⁸⁴

⁷⁹ Bodnár 50-54.

⁸⁰ Kriege I 18.

⁸¹ Bodnár 54. 3. lábjegyzet (54-58. oldalakon)

⁸² Du Casse 266.

⁸³ Zech 71.

⁸⁴ Du Casse 265.

Eugéne tisztában volt azzal, hogy csak akkor vívhat Pápa mellett döntő csatát, ha ellenfele vállalja az összecsapást. A francia könnyűlovasság által észlelt osztrák és nemzeti felkelő hadmozdulatokat lehetett úgy értékelni, hogy János főherceg Pápa mellett szándékozik megütközni.⁸⁵ Ez indokolja, hogy Eugéne hadtervét egy döntő csata szükségének megfelelően adta ki. Nem feledkezett meg a másik lehetőségről, János visszavonulásáról sem. Az első vonalba rendelt két könnyűlovasdandár adott esetben üldözhetette a visszavonuló ellenséget, és mozgékonyaságukkal sok kárt tehettek az ellenséges csapatokban.

A francia főparancsnok az elővédek vezetését a vezénylő tábornokra, Montbrunre, Jacquinot-ra, Grouchy-ra, és Colbert-re bízta. Nyugodtan tehetette ezt, mert ezek a tábornokok a francia lovassági parancsnokok legjobbjai voltak. Végigharcolták a forradalmi, és a császári háborúkat, hatalmas tapasztalattal rendelkeztek.⁸⁶ A pápai ütközetben mutatott tevékenységükkel igazolták tehetségüket és hírnevüket.

3. 2. Az első francia támadás

A francia Jacquinot-lovasdandár három ezrede, amely előző este már elkelt a Marcalon, Montbrun hadosztálytábornok személyes vezetése alatt már nyolc órákor felvonult a Szalók keleti felét megfigyelés alatt tartó felkelő lovasság, és Ott-huszárok ellen. Kisebb lövészváltás után a felkelők és a huszárok visszavonultak, és riasztották a Borsosgyőr melletti táborban főzéshez készülődő utóvédet. A francia 7. huszárezred rohamra indulva csak a felkelő lovasság, és a magyar huszárok hűlt helyét találta, csak néhány lemaradót ejtettek fogságba a franciák.⁸⁷

Andrássy tábornok, János főherceg utóvédjének parancsnoka elrendelte, hogy a veszprémi lovasezred a József-huszárezreddel vonuljon előre, és szállja meg a Borsosgyőr előtti magaslatot. A pesti lovasezred a második vonalban maradt. A francia lovasság biztonságos távolból követte a visszavonuló járőröket, és csak néhány tucat lövést küldött ki, hogy nyugtalanítsa a magyar lovasságot. Montbrun felmérte a helyzetet, és nem kockáztatta meg a frontális támadást. A Jacquinot-dandár legfeljebb 1600 lovasból állt,⁸⁸ míg Andrássy három lovasezrede 2700 katonát számlált.⁸⁹ Ilyen erőviszonyok mellett Montbrun nem támadhatott. Tíz órákor dandárát lassan előre vonta, és Nyárad keleti szélénél harcrendet vett fel.⁹⁰ Ezalatt a francia lövészek megközelítették Andrássy csapatait, és csatártűzet nyitottak a lovasságra.⁹¹ Ez a tűz nem lehetett erős, és nem okozhatott veszteséget, mert a magyar lovasság nem indított ellentámadást a csatárok ellen, mint azt ilyen helyzetben szokták. Elképzelhető, hogy a háttérben felvonuló francia lovasdandár fenyegető oszlopai kényszerítették a huszárokat a csatártűz elviselésére.

Montbrun tudatosan lassította előrenyomulását. Értesült róla, hogy az éjszakát Karakó és Tüskevár mellett töltő Colbert-dandár, és a Sahuc-könnyűlovas-hadosztály egyik dandára Grouchy hadosztálytábornok vezetése alatt megkezdte az előrenyomulást.

⁸⁵ Wöber 13.

⁸⁶ Bleibtreau 89-122. vö.: Six (vonatkozó részek)

⁸⁷ Grouchy 31.

⁸⁸ Bowden 118-119.

⁸⁹ R. Kiss 1. köt. 141-143.

⁹⁰ Wöber 14.

⁹¹ VemL IV. 1./f. 1. A veszprémi lovasezred jelentése 3. p.

Grouchy a Colbert-dandárt a Doba-Salamon-Dáka útvonalon közvetlenül Andrásy csapatainak bal szárnya ellen indította. Sahuc dandára elterelő támadást indított, Kupon és Kovácsin keresztül délről közelítette meg Pápát.

A francia lovasság fél 12-re alakította ki támadási pozícióját.⁹² A Colbert-dandár a salamoni erdőből bontakozott ki. Andrásy tábornok Colbert csapatainak észlelésekor megértette, hogy lovasságát komoly veszély fenyeget. Szemből Montbrun a Nyárád előtt lévő állásából megkezdte a felvonulást, míg Colbert szemmel láthatólag átkarolásra készülődött. Ez a kettős fenyegetés csapatainak megsemmisüléséhez vezethetett, de a kapott parancs szerint meg kellett védeni a főerőket.⁹³

Andrásy tábornok dandárát az mentette meg a megsemmisüléstől, hogy János főherceg délben parancsot adott a visszavonulás megkezdésére, ami szükségtelenné tette a borsosgyőri állás megtartását. Az elsődleges feladat a menet közvetlen fedezése lett. Ennek érdekében Andrásy lovasságának első vonalát, a veszprémi felkelő lovasezredet, és az időközben erősítésként felvonult 2. József-huszárezredet a mátyusházi átkelő felé rendelte⁹⁴ azzal a parancsal, hogy vonuljanak a Kálvária-dombhoz. A pesti lovasezred Gosztonyi ezredeskapitány alatt Pápa felé húzódott vissza.

A franciák észlelték a magyar lovasság kezdődő visszavonulását, és azonnal támadást indítottak. Ez Montbrun önálló kezdeményezésére történt, mert Colbert még nem tudott csatlakozni a támadáshoz. A gyorsan előretörő francia lovasdandárral Andrásy csapatai felvették a harcot, ami időlegesen nehéz helyzetet teremtett Montbrun lovasságánál. Az elhúzódni látszó kiegyenlített harcban mindkét fél becsülettel helytállt.⁹⁵

A Borsosgyőr előtt dúló lovassági harcnak a Colbert-dandár rohama vetett véget. Grouchy tábornok, a későbbi marsall személyesen indított támadást a 7. és a 20. lovasvadász-ezreddel a veszprémi lovasság baloldala ellen.⁹⁶ A mindent elsöpítő lendületű rohamot a veszprémiek egy része nem várta be, hanem menekülni kezdett Mátyusháza irányába.⁹⁷ A helyükön maradt felkelőket Grouchy elsöpörte, majd újabb támadásban Montbrunnal együtt megtörték a 2. József-huszárezred harcrendjét is. A felkelő lovasság és a huszárok összekeveredve hátráltak Mátyusháza felé, a francia lovassággal a sarkukban. A franciák szerint az üldözés során nagyszámú foglyot ejtettek.

Andrásy második vonala, a pesti lovasezred Pápa felé vonult vissza.⁹⁸ Gosztonyi rendezetten vonta vissza csapatait, amit azért tehetett meg, mert a francia lovasság főerői az első vonal két ezredét üldözte. Borsosgyőr Pápa felőli oldalán a Mátyusházáról visszatérő francia lovasság újból támadást indított. A támadás a pesti lovasezred utolsóinak hátramaradó századát érte. Az ezred csak lassan tudott visszavonulni, mert Pápa és Borsosgyőr között egy kis vízmosáson egyetlen hídon lehetett csak átkelni. A pesti lovasszáad nehéz helyzetbe került, mert az egész francia támadást nekik kellett felfogni. Gosztonyi ezredeskapitány személyesen indult a bajba jutott század segítségére mind-

⁹² Du Casse 266.

⁹³ Johann 124-25.

⁹⁴ Pizzighelli 156-157.

⁹⁵ Bodnár 42.

⁹⁶ Grouchy 32.

⁹⁷ A veszprémi lovasezred jelentésében ez az esemény – érthető okból – nem szerepel. A jelentés az egész napos harcot jelentéktelennek tünteti fel. VemL IV. 1./f. 1. A veszprémi lovasezred jelentése 3-4.

⁹⁸ Hormayr 195-96.

össze egy lemaradt szakasz élén. A bátor szakasz gyors rohama megállította a meglepett francia lovasvadászokat, és ez időt adott a felkelő lovasság visszavonulására.

Az Andrásy-dandár csapatai délután egy órára teljesen elhagyták a borsosgyőri állást. A franciák által Mátyusháza felé szorított, és a Tapolca-patakon átkelt József-huszárezred és veszprémi lovasezred a Kálvária-dombhoz vonult, miután a parancsnokok helyreállították a harc folyamán megbomlott rendet.⁹⁹ A Kálvária-dombnál kialakított erős utóvéd-csoportosítás Ettingshausen vezérőrnagy alatt elég erős volt ahhoz, hogy feltartóztassa a várható francia támadást. Ettingshausen csoportjának magját az 1. báni határőr-gyalogezred két zászlóalja, a varasd-kőrösi és a szluini határőr-gyalogezredek egy-egy zászlóalja alkotta egy lovasüteggel. A dandárnak rendelték alá az Ott-huszárezredet, a Blankenstein-huszárezred (5.) tartalékosztályát, és a somogyi lovasezredet, valamint az Andrásy-dandárhoz tartozó csapatokat, a veszprémi és a pesti lovasezredet a József-huszárezreddel együtt. A városban állást foglaló Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóalja szintén Ettingshausen alá tartozott.¹⁰⁰ Az utóvéd általános felügyelete Johann Frimont altábornagy feladata volt. Frimont, aki a háború korábbi összecsapásaiban kiválóan harcolt, és több alkalommal tanújelét adta vezetői képességeinek, a legmegfelelőbb személynek bizonyult erre a feladatra.

A pesti lovasezred Borsosgyőrtől Pápán keresztül vonult vissza. Egy tévesen értelmezett parancs miatt a visszavonulást nem a győri úton kezdték meg, hanem Vaszar irányába indultak.¹⁰¹ Ennek az volt a veszélye, hogy a franciák elvágják a lovasezredet a főerőktől, ami érzékeny veszteség lett volna a felkelő hadsereg számára.

A francia csapatokkal közvetlenül ekkor már csak a Pápa nyugati bejáratát védő Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóalja állt szemben. A védelemben segített, hogy a Kálvária-dombhoz rendelt lovasüteg tüzet nyitott a Pápa felé közeledő francia lovasságra. A lovasüteg bátran előrenyomult, és megakadályozta, hogy Montbrun és Grouchy csapatai lemészárolják a védtelen Alvinczy-zászlóaljat.

Ekkor furcsa dolog történt: a francia lovasság beszüntette az előrenyomulást, és Borsosgyőr vonalában, a tüzérség hatótávolságán kívül megállt.¹⁰² Az osztrák és magyar forrásokban ezt úgy magyarázzák, hogy a lovasüteg tüze kényszerítette a franciákat a megállásra, valamint a franciák ebédelni kezdtek.¹⁰³ Ezzel ellentétben Eugéne és Grouchy is azt írja, hogy a francia főparancsnok határozott parancsára állt meg a lovasság. Eugéne azzal indokolta döntését, hogy az elszigetelten támadó lovasság sem gyalogsági, sem tüzérségi támogatást nem kaphat.¹⁰⁴ A főerők ekkor még Nyárad és Szalók között meneteltek. A mintegy háromezer főnyi könnyűlovasság az osztrák és magyar csapatok ellentámadása során nehéz helyzetbe kerülhet, ha magára marad. Eugéne jobbnak látta, ha időlegesen felhagy a támadással, mert addig a lovasság is kipihenheti magát, és a főerő is felzárkózhat.

Eugéne parancsának megítélése szükségszerűen pozitív. Az már ekkorra világosan kirajzolódott, hogy János főherceg nem fog csatát vállalni Pápa mellett. Ebben az

⁹⁹ Kisfaludy 112.

¹⁰⁰ Bodnár 43-44.

¹⁰¹ Wöber 15.

¹⁰² Du Casse 166-267.

¹⁰³ Bodnár 43.

¹⁰⁴ Bleibtreu 112.

esetben egy kockázatos, esetlegesen jelentős veszteséggel járó támadás megkísérlése esztelenség lett volna. A borsosgyőri állás megtámadása belefért egy elő- illetve utóvéd-ütközet kereteibe, mert Andrásynak nem volt tűzérsege,¹⁰⁵ és vele szemben Montbrun és Grouchy némileg számbeli fölényben volt. Ezt a manővert a francia lovasság mintaszerűen hajtotta végre, és a harc méreteihez képest jelentős veszteséget okoztak ellenségeiknek, de egy tűzérseggel támogatott gyalogsági állás megtámadásának kockázata túl nagy volt.

Eugène a frontális támadás helyett megparancsolta Grouchy tábornoknak, hogy déli irányból kerülje meg Pápát, hogy elvágja a még Pápán állomásozó osztrák és magyar utóvédeket a téti úton vonuló főerőktől.¹⁰⁶ Grouchy a Colbert-dandárt kivonta a borsosgyőri állásból, és széles ívben elindult Pápa megkerülésére. Pontos útvonalát nem ismerjük, de valószínűleg széles ívben haladhatott, mert a Pápa déli bejáratánál állomásozó kis csapat az Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóaljából nem nyitott tüzet. A megkerülő manőver közben Grouchy csapataihoz újból csatlakozott Sahuc hadosztályának dandára, amelyet Grouchy a hosszabb úton demonstráció céljából kikülönített.¹⁰⁷

Grouchy manővere jelentette azt a veszélyt, amely a pesti lovasezredre leselkedett. A dél körüli harcban veszteséget szenvedett ezredet csaknem háromszorosan múlta felül Grouchy lovassága. Harc esetén ez a döntő francia fölény a pesti lovasezred megsemmisülését vonhatta maga után. A pestiek szerencséjére az éber Gosztonyi János ezredeskapitány felismerte a fenyegető francia hadmozdulatot, és idejében kiadta a parancsot a gyors visszavonulásra. Arra már nem volt lehetőség, hogy az ezred Pápára visszaforduljon, és a győri úton induljon el, mert a szűk városi utak lassították volna a menetet, ezért Gosztonyi Kis-Gyimót felé indította csapatait, hogy Takácsi táján csatlakozhasson a főerőkhöz. A sietve végrehajtott menetet siker koronázta, és sikeresen ki tudtak bújni a francia kelepceből. Ez a manőver – bár nem hozott látványos, csatában elért sikert – nagyon fontosnak bizonyult, mert egy egész lovasezredet mentett meg a biztos megsemmisüléstől, és Gosztonyi ezredeskapitány helyes ítélőképességét dicséri.

Az ütközet első szakasza a francia lovassági támadás leállításával lezárult. Ez a szakasz tisztán lovassági utóvédharcként zajlott le. Feltűnő, hogy egyik oldalon sem vettek be tűzérseget. A magyar csapatok oldalán a Kálvária-domb mellett felállított csapatok között találunk egy lovasüteget¹⁰⁸, de ez az üteg a harcba nem avatkozott bele, csak a francia lovasság üldöző előrenyomulását akadályozta meg, veszteséget francia oldalon nem okozott.¹⁰⁹ A francia oldalon a könnyűlovasságnak nem volt rendszeresített

¹⁰⁵ Zwiedineck 155.

¹⁰⁶ Grouchy 32.

¹⁰⁷ Grouchy 32.

¹⁰⁸ Azt egyik forrás sem tisztázza, hogy a Belső-Ausztriai Hadsereg és a magyar nemesi felkelő seregek állományában lévő három lovasüteg közül melyikről van szó.

¹⁰⁹ A pápai Historia Domusban Magyarász József a déli ütközetről a következőt írja: „... miután két kisszerű álgyűből néhány vaklővések elhangzottak, csakhamar visszavonulván, Nagy Győr felé irányzák lépteiket, míg a felkelő nemes csapat (:Insurgensek:) szinte nyakra före Csót nevű helységnek iramlott.” A szöveg nem utal arra, hogy melyik harcoló fél tűzérsege lőtt, de az csak a Kálvária-dombról előrevonuló lovasüteg lehetett. Eszerint az üteg csak két lövést adott le. Természetesen nem vaklővésről volt szó, azt csak a katonai dolgokban járatan plébános hitte. A visszavonuló lovasság a pesti lovasezred volt.

tüzérsége. A gyalogshadosztályok tűzérségi állományában általában két-három lovaslöveget találhatunk, de ezek jelentősen le voltak maradva a lovasság mögött.¹¹⁰

3. 3. A második francia támadás. Harcok Pápán

Az első francia támadás leállítása után beállt szünetben Grouchy megkerülő manőverét leszámítva jelentős csapatmozgások nem történtek. A Belső-Ausztriai Hadsereg egységei tovább folytatták a menetüket Tét felé.¹¹¹ A menet lassan haladt előre, mert a késői indulás után a katonáknak sietni kellett a francia támadás miatt. Ez néhol kavardást szült, ami jelentősen lassította a haladást. János helyesen határozott, amikor a tűzérségi tartaléknak, és a málhának Teszéren keresztül Komárom felé jelölte ki az útirányát, mert ennek a nagy trénnek már nem lett volna lehetősége a téti utat használni, és menthetetlenül a franciák kezébe esett volna.¹¹² Ennek a két nappal később vívott győri csatában nagyon káros következménye lett, mert János főhercegnek le kellett mondania a tűzérségi tartalékról, valamint tartalék lőszerkészletének jelentős részéről, ami nagyban csökkentette a csapatok harcokésztségét.

A hadsereg menetének védelméről gondoskodó Ettingshausen tábornok a pápai katolikus Nagytemplom nyugati tornyából szemlélte az ütközetet néhány tiszt, és a plébános társaságában. A toronyból egészen Nyárádig szemmel lehetett tartani az utat. Délután három óra körül a toronyban lévőek megpillantották a felvonuló francia főerők egy részét, a Nyárádon keresztül menetelő Grenier-hadtest két hadosztályának oszlopát.¹¹³ A Kertán át Dáka felé felvonuló Pachtod-hadosztály olyan nagy lemaradásban volt, hogy csak késő este, sötétedés után érkezett Pápára. Ettingshausen nem tett semmiféle intézkedést az Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóaljának támogatására, így a zászlóaljnak egyedül kellett szembenézni a hamarosan megújuló francia támadással.¹¹⁴

Eugène Beauharnais hadosztálytábornok, a francia Itáliai Hadsereg főparancsnoka négy órakor rendelte el Montbrun lovasságának a támadást. Ezúttal gyors, vágásban kivitelezett lovasrohamot kellett Montbrunnek végrehajtania. Támadásában segítségére volt, hogy Eugène a Séras- és Durutte-hadosztályok lovastüzérségét (feltehetőleg négyhat löveget) előrerendelte, hogy támogassa a rohamot. A legfontosabb feltételnek a Kálvária-dombon állást fogláló lovasüteg semlegesítése tűnt.¹¹⁵ Ezt a feladatot a lovastüzérség kezdetben sikerrel oldotta meg, ami lehetővé tette Montbrun ezredeinek a frontális rohamot.

A lovastüzérség bevetésében, és a lovasroham támogatásában az elő- és utóvédharcok jellegzetes manőverét fedezhetjük fel. Bár a könnyűlovasságot csak korlátozott mértékben lehetett elsöprő erejű rohamra felhasználni, az elővédharcok folyamán a franciák mégis előszeretettel alkalmazták ezt a manővert. Kisebb, elszigetelt ellenséges gócpontok tűzérségi támogatással történő felszámolására gyakran szükség volt.

¹¹⁰ Bowden 118-120. Az Itáliai Hadsereg tűzérségi anyaga nem érte el a szervezetszerű mennyiséget, így nem lehet az előírt lövegszámot (hadosztályonként négy lovaslöveg) bizonyosnak tekinteni.

¹¹¹ Bodnár 43-44.

¹¹² Kisfaludy 113.

¹¹³ Historia Domus 66-67.

¹¹⁴ Weissenbacher 394.

¹¹⁵ A francia tűzérség számára és működésére nem rendelkezünk pontos adattal. A források – részletezés nélkül – működő tűzérségről szólnak.

Az Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóaljának főerői Pápa közvetlen bejáratát védték. Elhelyezkedésük a város borsosgyőri kapujának maradványainál előnyösnek volt mondható. Helyzetük pontos lokalizálására lehetőséget nyújt Joannes Gerlisch 1797-es térképe.¹¹⁶ A térkép készítése és a katonai események között eltelt tizenkét esztendőben a borsosgyőri kapu környékén jelentősebb építkezésről nem tudunk. A város 17. században kialakított sáncai erre az időre jórészt elpusztultak, katonailag már használhatatlannak voltak.

A várost földsáncokból emelt erődítések védték a 16-17. században. Ez az erődítésművelés folyamatos karbantartást igényelt, ennek elmaradása esetén nagyon hamar romlásnak indult. A vár és a város katonai jelentőségét Buda 1686-os elfoglalásával elvesztette, erődítéseit továbbá nem gondozták. A várat Esterházy Ferenc és Esterházy Károly idején, az 1730-as és 1740-es években barokk kastéllyá alakították át, a város földérintőjei romlásnak indultak. Az 1730 körüli várostérképen¹¹⁷ az erődök vonala pontosan kivehető, de az 1797-es térképen¹¹⁸ a falak vonalvezetésére csak hozzávetőleges támpontot kapunk, azok helyén főként kerteket találunk. A falakba hordott föld jó termőtalajnak bizonyult.

A zászlóalj főereje a régi sáncok vonalán kívül állt fel, a mai Csatorna utca és a Celli út kereszteződésének helyén.¹¹⁹ A két kisebb különítmény egyike a város déli, veszprémi bejáratánál állt fel, a másik a főtéren általános tartalékként állomásozott. A zászlóalj vonalban várta a francia támadást. A Kálvária-dombnál állomásozó Ettingshausen-dandár három óraker több lépcsőben megkezdte a visszavonulást, tehát az Alvinczy-zászlóalj magára volt utalva, nem számíthatott a lovasüteg támogatására. Nem tekinthetjük megfelelő eljárásnak egyetlen zászlóalj gyalogság hátrahagyását az utóvédben. Lovassági és tüzérségi támogatás hiányában a zászlóalj ki volt szolgáltatva a francia lovasságnak. Nem zárhatjuk ki, hogy egyszerűen megfélemlítettek a zászlóaljról. Ettingshausen visszavonulásával az utóvédharcok előírásai szerint az Alvinczy-zászlóaljnak a Kálvária-dombra kellett volna vonulnia.

Ettingshausen gondoskodott a csóti úton elindított tüzérségi tartalék és vonat védelméről is, egy különítményt indított útnak a szállítmány védelmére. A különítmény parancsnoka Siegenfeld ezredes lett, parancsnoksága alá került a varasd-körösi és a szluini határhozvezredek egy-egy zászlóalja, a Blankenstein-huszárezred tartalékosztálya, a veszprémi felkelő lovasezred alezredesi osztálya, és a lovasüteg két lövege.¹²⁰ Így Ettingshausen közvetlen alárendeltségében az Alvinczy-zászlóalj mellett az 1. báni határhozvezred két zászlóalja, a József- és az Ott-huszárezred, a somogyi felkelő lovasezred maradt, valamint alárendelték még a 8. zalai felkelő gyalogoszászlóaljat. A lovasüteg négy lövege tüzével támogathatta az utóvédet. Ettingshausen Gyarmatra vonult, hogy ott tartsa fel a franciákat.

Az Alvinczy-zászlóalj nagyon nehéz harcnak nézett elébe. Montbrun tábornok Borsosgyőr előtt felsorakozott lovassága négy óra előtt kapott parancsot a támadásra. Az élen az 1. lovasvadászezred haladt, mögötte második vonalban baloldalt a 2.

¹¹⁶ MOL S 12 VII. No. 5.

¹¹⁷ Ikon 17.

¹¹⁸ MOL S 12 VII. No. 5.

¹¹⁹ Historia Domus 66-67.

¹²⁰ Bodnár 44.

lovasvadászezred, jobboldalt a 7. huszárezred állt fel. A támadást az 1. lovasvadászezred rohama vezette be. Ezt a rohamot az osztrák és magyar feldolgozások nagyon sokáig azonosították a pápai ütközetrel, ami helytelen nézet volt.

A franciák négy órákor indultak rohamra.¹²¹ Ezúttal a gyors, vágásban végrehajtott támadási módot választották. Mozgásukat nehezítette a Pápa és Borsosgyőr között az útra merőlegesen haladó patak, melynél a korábbi harcokban a pesti lovasezred is megszorult. További nehézséget jelentettek a város szélén lévő kertek. Ezek az akadályok jelentősen lassították a lovasvadászok rohamát, és lehetőséget adtak az Alvinczy-zászlóaljnak, hogy sortüzeket adhasson le. A francia lovasság ekkorra már teljesen lelassult, a magyar gyalogság vonalát csak lassan közelítette meg. Ekkor történt a pápai források által megörökített eset, amely szerint egy cigánykatona harmadik lövésre egy francia tisztet lelőtt.¹²² A történetet közvetlenül francia forrás nem erősíti meg. Egyetlen közvetett bizonyíték az 1. lovasvadászezred tiszti veszteséglistája, mely szerint az ezred 12-én egyfőnyi veszteséget szenvedett.¹²³ A sebesült tiszt később belehalt sérülésébe. Nincsen bizonyíték, hogy a tiszt ekkor sebesült meg, de kizárni sem lehet.

A francia lovasvadászok nehézségeik ellenére végül elérték a gyalogság vonalát, és rövid kézitusában megfutamították a magyar gyalogságot. Eugène emlékirataiban a következőt írja az esetről: „Montbrun az 1. lovasvadász-ezredet küldte a város ellen; a bátor lovasság kivetette az ellenséget a városkapuból... Jacquinot támadásba lendült, és zűrzavaros közelharcba keveredett az osztrák lovassággal, lekaszabolta, és sok foglyot ejtett, akiket a városban találtak. A Jacquinot-dandár briliáns sikert ért el, áthaladt a városon, és a városon túl lekaszabolta egy négyszöget.”¹²⁴

A kezdeti lassú előrenyomulás a gyalogság szétverésével felgyorsult. A második vonalban álló két francia lovasezred az 1. lovasvadászezred két oldalán széles arcvonalon előrenyomult. Az Alvinczy-gyalogság menekülő katonái a katolikus nagytemplom melletti vásártéren álló tartalékhoz futottak.¹²⁵ A város déli bejáratánál lévő kis különítmény is ide vonult vissza. A csoporthoz néhány egységtől lemaradt lovas is csatlakozott. Ez a csoport a vásártéren akart szembeszállni a francia lovassággal.

A franciák a város utcáin át keleti irányban üldözték a gyalogosokat. A francia tisztek nem engedték, hogy megbomlott rendben nyomuljanak be Pápára, ezért a gyalogosok rövid ideig sértetlenül menekülhettek. A franciák soraik rendezése után minden irányból előzőnlőtték Pápát.¹²⁶ A baloldalon a 2. lovasvadászezred a Kálvária-domb irányában nyomult előre, hogy elvágja a pápán lévők visszavonulási útját. Az ezred a Felső-majorban ellenállásra talált, amit gyorsan leküzdve folytatta a támadását.

Középen az 1. lovasvadászezred a mai Korvin (korabeli nevén Kristóf) utcán nyomult a vásártér irányába. A vásártéri csapat sortűzzel fogadta a lovasvadászokat.¹²⁷ A sortüzek megállították a franciákat, és időt adtak a gyalogosoknak a viszonylag rendezett visszavonulásra. Amikor a franciák észlelték, hogy már nem fenyegeti őket a gyalogsági

¹²¹ Du Casse 266-267.

¹²² Zsoldos 47; Historia Domus 66-67.; Kapossy 84-85.

¹²³ Martinien 435.

¹²⁴ Du Casse 267.

¹²⁵ Wöber 14-15.

¹²⁶ Zsoldos 47-49.

¹²⁷ Historia Domus 66-67.

tűz, gyorsan előretörték a vásártérre, és kézitusába keveredtek az ott álló lovassággal.¹²⁸ Mivel rendezett lovassági egység ekkor már biztosan nem tartózkodhatott Pápán, ez a lovasság bizonyára lemaradozott katonákból álló ideiglenes csapat lehetett. Ez a csapat nem állhatott ellen a francia támadóknak. A kézitusában ismét a franciák kerekedtek felül.¹²⁹

A francia jobbszárnyon a 7. huszárezred nem találkozott ellenállással. A harc cselekményekbe nem is tudtak beavatkozni. Miután a kis utcákkal szegdelte városrészen átértek, a vásártéren már elültek a harcok.

Az osztrák és magyar sereg utóvédje, az Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóalja a francia támadás következtében rendezetlenül hátrált északi irányban.¹³⁰ A francia bal-szárny, a 2. lovasvadászezred bátran előrenyomult, és a zászlóalj több lemaradozó katonáját foglyul ejtette. A spontán üldözésnek Ettingshausen lovassága vetett véget. Lovassága feltartóztatta a harcok során felbomlott francia lovasságot, így a magyar gyalogság megmenekült. Az elhárítóharcba bekapcsolódott a lovasüteg is, így a francia üldözésnek egy időre vége szakadt.¹³¹

A francia parancsnok, Montbrun tábornok gyorsan rendezte csapatait, és újabb támadásra indult. Ettingshausen lovassága szórványos harcok közepette, a lassan menetelő gyalogságot fedezve lassan, lépésről lépésre vonult vissza. A francia lovasság még akkor sem indított komoly támadást, amikor Takácsinál megérkezett a Grouchy által vezetett Colbert-dandár, amely korábban bekerítő manőverbe kezdett, és a pesti lovasezred üldözésével volt elfoglalva.¹³²

János főerege este nyolc órára érte el Gyarmatot.¹³³ Felvette az összeköttetést Mecséry csoportjával, majd tovább menetelt Tét felé. Az utóvédet alkotó Ettingshausen-dandár Gyarmat környékén rendezkedett be védelemre, és elszánta magát, hogy akár komoly veszteségek árán is megtartja a falut. Szerencséjére azonban a francia lovasság csak üldözést hajtott végre, a kemény ellenállást meg sem próbálta megtörni.

A francia lovasság késő éjszakáig folytatta a szórványos harcot, de eredményt már nem tudott elérni Ettingshausen kitartásával szemben. A nap utolsó óráira a harcok elültek, az ütközet véget ért.

3. 4. Az ütközet mérlege

3. 4. 1. Az ütközet értékelése

Érdemes-e egy utóvédütközetnél győztesről beszélni? Eldönthető-e, hogy melyik fél nyerte az ütközetet? Volt-e valójában győztese az ütközetnek?

Az elő- és utóvédharcok jellemzője, hogy a harcoló feleknek elsősorban nem az ellenség legyőzése a célja.¹³⁴ Tehát az értékelést nem végezhetjük a csatáknál megszokott módon. Egy utóvédütközet értékelése a felek céljainak, és a kiadott utasításoknak,

¹²⁸ Kiss 51.

¹²⁹ Du Casse 266-267.

¹³⁰ Weissenbacher 394.

¹³¹ Kisfaludy 113.

¹³² Grouchy 32.

¹³³ Bodnár 44.

¹³⁴ Rothenberg 1977 112.

valamint a történések összevetésének kell, hogy eredménye legyen. Ilyen értelemben csak korlátozott tartalommal beszélhetünk győztesről. A kisháborúval foglalkozó jelentős katonai teoretikusok is kiemelik, hogy az elővéd típusú összecsapásokban elsősorban nem az ellenség legyőzése a cél.¹³⁵

Ha a csaták értékelésének szokásos módszerét alkalmazzuk, és a magasabb harcászati elveinek megfelelően vizsgáljuk a pápai ütközetet, akkor egyértelműen francia győzelemről kell beszélünk, mert a csatátér francia kézben maradt, és a francia veszteségek is kisebbek voltak a magyar veszteségeknél. Igazságtalan lenne egy ilyen sommás véleményt mondani az ütközetéről, mert a magyar csapatoknak a célja nem a csatátér megtartása volt, így természetes, hogy az a franciák kezében maradt.

Ez a vélemény nem csak igazságtalan lenne, hanem tudománytalan is, mert a pápai ütközet nem a főerőkkel vívott, az ellenség legyőzésére, hadászati céllal vívott katonai összecsapás ("csata")¹³⁶ volt. Éppen ezért az ütközetek mérlegelése szükségszerűen eltér a csatákétól, és elsősorban a szembenálló felek tervei, és a csata lefolyásának összevetéséből kell állnia.

János főherceg a Ferenc császártól, és Károly főhercegtől, a hadsereg főparancsnokától kapott parancsok értelmében Körmendről Győrbe menetelt.¹³⁷ Számára a Pápa melletti táborozás ezen menet egyik állomása volt. A menet fedezésére, és a hadsereg nyugalmanak biztosítására az Andrassy-dandár kapott parancsot.¹³⁸ A dandár eredetileg a pesti és a veszprémi felkelő lovasezredekéből állt. A körmendi tábortól a Pápara történő megérkezés öt napja alatt Andrassy vezérőrnagy alárendeltségébe került a 2. József-¹³⁹, és az 5. Ott-huszárezred, valamint a somogyi felkelő lovasezred is.¹⁴⁰

Június 12-én reggel János főherceg azt a parancsot adta Andrassynak, hogy akadályozza meg a francia lovasság közvetlen támadását a hadsereg tábora ellen, és fedezze a hadsereg további menetét. János főherceg parancsot adott továbbá Ettingshausen vezérőrnagynak, hogy öt gyalogoszászlóaljjal, és egy lovasüteggel lássa el a hadsereg közvetlen védelmét.¹⁴¹ Így a hadsereg fedezésének kettős struktúrája jött létre, egy külső, lovassági, és egy belső, gyalogsági fedezet.

A francia főparancsnok, Eugène Beauharnais parancsa szerint a könnyűlovasságnak meg kellett támadni az ellenséges csapatokat, és ki kellett puhatolni szándékaikat. Ha az osztrák és magyar csapatok nem vállalják a harcot, akkor a lovasságnak üldöznie kellett. A franciák csak az ütközet második szakaszában vetettek be tüzérséget, de akkor is csak korlátozott mértékben.

Az ütközet eseményei mindkét fél tervei szerint történtek. A kettős utóvéd meg tudta akadályozni, hogy a francia lovasság jelentős veszteséget okozzon János főherceg csapatainak. A magyar csapatok harcászatiilag minden alkalommal vereséget szenvedtek, csapataik egy része felbomlott, de hosszú kitérésükkel a hadászati célt elérték. Nem me-

¹³⁵ Chandler 136-144. vö.: Rothenberg 115.

¹³⁶ Chandler 178-190.

¹³⁷ Bodnár 38-39.

¹³⁸ R. Kiss I. kötet 108.

¹³⁹ Pizzighelli 155.

¹⁴⁰ Kisfaludy 110. (Nem érthetünk egyet Hormayr azon állításával, hogy csak a két felkelő lovasezred volt Andrassy parancsnoksága alatt. Hormayr 195.)

¹⁴¹ Johann 125.

hetünk el a fontos tény mellett: a magyar csapatokból álló utóvéd hősiei kitartása, és érzékeny veszteségei ismételtén megmentették János főherceg hadseregét a megsemmisülés veszélyétől. Az osztrák hadvezetés az utolsó pillanatig várt csapatai elindításával, így az utóvédnek fel kellett áldoznia magát a hadsereg egészének érdekében. Semmi akadálya nem lett volna a reggeli indulásnak, de az osztrák hadvezetés nem mérte fel a csapatait fenyegető veszélyt. Összességében az osztrák és magyar csapatok szempontjából az ütközet sikerként értékelendő. Az ütközet harcászati eseményeiben alul maradtak, de a hadászati cél, a hadsereg megmentése szempontjából sikeresek voltak.

A francia oldalon a pontos tervezés meghozta a sikert. A francia könnyűlovasság harcászatiilag egyértelmű fölényben volt a magyar felkelő csapatokkal szemben, és ezt az elméleti fölényt a kiváló francia lovassági parancsnokok (Montbrun, Grouchy, Jacquinet, Colbert¹⁴²) a gyakorlatban sikeresen kamatoztatták. A francia lovasság megállítása elkerülhetetlen volt. A tűzérséggel védett gyalogság elleni roham siker esetén is túl nagy áldozatot követelt volna. Miután bebizonyosodott, hogy János főherceg nem vállalja Pápa alatt a csatát, a francia lovasság feladata az lett, hogy megtisztítsa Pápát az ellenséges utóvédtől, és lehetőség szerint üldözzön. A korlátozott célokat nagyon jól mutatja, hogy Grouchy nem vetette be a közben Pápa alá érkező Guérin-dragonyoshadosztályt, hanem pihenőt engedélyezett a nehézlovasságnak.¹⁴³ Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a franciáknak is megfelelt az ütközet eredménye.

Látszólag tehát azt a furcsa megállapítást kell tennünk, hogy az ütközetben mindkét fél győztesnek tekinthette magát. Ez a furcsaság azért csak látszólagos, mert a felek tervei nem álltak szöges ellentétben egymással. Ez bizonyítja, hogy az elő- és utóvédharcokat nem lehet a csaták magasabb harcászati elveinek szempontjából vizsgálni, mert a csatákban a szembenálló feleknek a tervei egymással ellentétesek (a másik fél legyőzésére irányulnak). Az előbbieik alapján még egyszer nagyon fontos hangsúlyozni: a pápai ütközetben a szembenálló felek tervei nem egymás legyőzését szolgálták, hanem a hadászati helyzetnek megfelelő előnyök kiharcolását.

3. 4. 2. Az ütközet veszteségei

Az ütközet veszteségeit nagyon nehéz pontosan meghatározni. Az adatok egymástól nagyban különböznek, pontos jelentés pedig csak részben áll rendelkezésre.

A francia források a magyar veszteségeket hatszáz főben határozzák meg.¹⁴⁴ Ezen felül ennek duplája sebesülten esett fogságba. Ez a szám a Pápán működő kórházak állományát jelentheti. Bizonyos, hogy ez az adat túlzó. A két pápai kórházban a karakói, a gógánfai és a dabrókai harcok sebesültjeit kezelték, ami összességében meg sem közelíthette az 1200-as számot, és legfeljebb egy-kétszáz főre tehető.¹⁴⁵

Az ütközet magyar veszteségeire magyar és osztrák források ellentétes adatokat közölnek. R. Kiss István munkájának egységtörténeti részében a veszprémi lovasezred

¹⁴² Négy francia lovassági tábornok képességeit későbbi sorsuk is bizonyítja. Montbrun 1812-ben a 3. lovashadtest parancsnokaként a borogvinói csatában esett el. Grouchy 1812-ben a 3. lovashadtestet vezette, Napoleon 1815-ben marsallá léptette elő. Jacquinet Waterloónál lovashadosztályt vezetett. Colbert 1812-től a Császári Gárda egyik lovasdandárának lett a parancsnoka.

¹⁴³ Du Casse 267.

¹⁴⁴ Du Casse 267. vö.: Grouchy 32-33.

¹⁴⁵ Zsoldos 47-50.

veszteségét 8 főben, és 12 lóban,¹⁴⁶ a pesti lovasezred veszteségét 12 főben¹⁴⁷ határozta meg. Ezzel ellentétben a történeti részben közölt állománytáblázatok sokkal nagyobb veszteségekről tanúskodnak. A június 12-én nemesi felkelő parancsnokság által összeállított állománytáblázat szerint a veszprémi lovasezred 1099 főt, a pesti lovasezred 1056 főt számlált.¹⁴⁸ Ezt a csapatok jelentései alapján állították össze, és a 11-i állapotot mutatta. A 13-án Téten, a Belső-Ausztriai Hadsereg tábornoka által kiadott állománytáblázatban a veszprémi lovasság 1001 főt, a pesti 776 főt számlált.¹⁴⁹ A két adat különbsége – a veszprémiek esetében 98 fő, a pestieknél 280 fő – a 12-i veszteségekre utal. Ha ehhez hozzáadjuk az Alvinczy-gyalogezred napi veszteségadatát (2 halott, 43 sebesült, ismeretlen számú fogoly¹⁵⁰), valamint a két reguláris huszárezred veszteségét, akkor a francia hatszáz főnyi adat megállja a helyét. Érdekes, hogy R. Kiss nem figyel fel erre.

Az osztrák és magyar szakirodalom az ütközet leírásában is a történetek elbagatelizálására helyezi a hangsúlyt, amit a kis veszteségadatokkal támasztanak alá.¹⁵¹ Nem szabad hinnünk ezeknek az adatoknak. A szakirodalom többsége a historizáló pozitívizmus szellemi áramlatában minél jobb képet igyekezett festeni az eseményekről, ráadásul az adatokat sem jegyzetelték. Az egyetlen modern szakirodalom, melyben viszonylag részletesen foglalkozik a szerző a pápai ütközettel szintén pozitívista szemléletű, és nem alkalmaz forráskritikát.¹⁵² Olyan zsákutcaja ez a történetírásnak, melybe nem szabad bemenni. A francia források tükrében (bár azok is túlzóak a saját szempontjukból) az eseményeknek sokkal pontosabb megismerése van lehetőség. R. Kiss nagyobb teret szentel az egyes katonák hőstetteiről szóló történeteknek, mint az összecsapás általános menetének. A napoleoni háborúk irodalmának tipikus jelensége ez. Az elvesztett ütközetek, csaták, hadjáratok és háborúk jobb színben való feltüntetését szolgálja, és komoly forráskritikára szorul.

A francia forrásokban megjelölt osztrák és magyar veszteségek elgondolkoztatják a kutatót. Vajon valóban kis jelentőségű harcok zajlottak Pápa alatt? Összeegyeztethető-e a felkelő csapatok 20 fős veszteségadata az állománytáblázatból kiolvasható 486 főnyi adattal? Ez a jelentős különbség hívja fel a figyelmet arra, hogy az ütközet valóságban sokkal nagyobb harcot hozott, mint azt az osztrák és magyar források állítják. A francia leírásokban az ütközetnek számos olyan eseménye szerepel, amit magyar forrásokban nem találunk. Ezek közül a legjelentősebb, a magyar csapatoknak legnagyobb veszteségeket hozó Borsosgyőr előtti francia átkaroló támadás.

A helyállónak tekinthető hatszáz fős veszteség halottak, sebesültek és foglyok tekintetében ismeretlen megoszlású. Mivel látjuk, hogy a nemesi felkelők veszteségadataira nem támaszkodhatunk, egyedüli valószínű adat az Alvinczy-gyalogezred 2 halottra, és 43 sebesültre rúgó vesztesége.¹⁵³ A reguláris csapatok hivatalos veszteségjelentései

¹⁴⁶ R. Kiss 2. köt. 128.

¹⁴⁷ R. Kiss 2. köt. 48.

¹⁴⁸ R. Kiss 1. köt. 143.

¹⁴⁹ R. Kiss 1. köt. 142.

¹⁵⁰ Weissenbacher 394.

¹⁵¹ R. Kiss 1. kötet 136.

¹⁵² L. Veress 1987. Veress többi munkájában is ezen munka adataira támaszkodik. Forráskritikát nem alkalmaz, jegyzetelése – a felhasznált források hatalmas mennyisége miatt – hiányos. adatai sok helyen pontatlanok. Így a szerző munkái tudományos felhasználása nehézségekbe ütközik.

¹⁵³ Weissenbacher 394.

általában elfogadottak a hadtörténészek körében, ebben az esetben sem merül fel olyan adat, amely megkérdőjelezné. A veszteségek többsége magától értetődő módon foglyokból állt. Nehéz megbecsülni a foglyok számát, de legalább az összveszteség fele, valószínűsíthetően kétharmada, háromnegyede fogoly volt. A fennmaradó legfeljebb 200 főnek nagyobbik része sebesült lehetett, és csak néhány tíz katona halt meg. A legvalószínűbb, hogy a nemesi felkelők soraiból került ki a legtöbb fogoly, míg a reguláris egységeknél több a sebesült és a halott.

A francia veszteségeket még ennél is nehezebb megbecsülni, mert csupán egyetlen konkrét adat áll rendelkezésre, a francia csapatok tiszti veszteségei. Az ütközetben harcoló ezredek közül kizárólag az 1. lovasvadászezred szenvedett egyfőnyi tiszti veszteséget. Egy tiszt a harcban szerzett sebesülésébe halt bele. Minden bizonnyal az Alvinczy-katona által lelőtt tisztról van szó. Ezen kívül több adat nem ismeretes. A forrásokban és szakirodalomban konkrétum nélkül nézőponttól függően a "jelentéktelen", és "a franciák sokkal nagyobb veszteséget szenvedtek"¹⁵⁴ kitételekkel találkozunk. Így ebben az esetben is feltételezésekre vagyunk utalva.

Nincs okunk feltételezni, hogy a francia veszteségek jelentősen kisebbek lettek volna, mint a magyar veszteségek. Ez természetesen foglyok nélkül értendő, mert a francia harcászati győzelem eredményezett magyar foglyokat. Ha feltesszük, hogy a harcászati győztes veszteségei valamivel mérsékeltebbek voltak, akkor a néhány halott, és száz fő körüli sebesült helytállónak tűnik. Hangsúlyozandó, hogy ez a szám nem adatokra alapul, hanem feltételezés.

A franciák kedvező helyzetben voltak, mert a harctéren maradt sebesültjeik nem estek fogságba. Így a könnyebb sebesültek azonnal újra szolgálatba állhattak, tehát nem csökkentették a harcoló létszámot. Ellenben a magyar veszteségek a harcoló létszámot is jelentősen csökkentették, mert a franciák mindenkit elfogtak, aki nem zárt egységben vonult vissza.¹⁵⁵

A pápai ütközet a francia hadjárat második legnagyobb összecsapása volt, méreteiben csak a győri csata előzte meg. Történeti tudatunkban ennek ellenére nincs a neki megfelelő helyen. Az összecsapásban a franciákkal kizárólag magyar (nemesi felkelő, és a reguláris huszár- és gyalogosezredek magyar legénységű egységei) hadak verekedtek magyar földön. Bár vereséget szenvedtek, nem vallottak szégyent, becsülettel helytálltak.

4. Kitekintés

A pápai ütközetet követő nap a Tétről a Győr mellett lévő szabadhegy-kismegyeri állásba hátráló Belső-Ausztriai Hadsereg véglegesen egyesült a nemesi felkelő csapatokkal.¹⁵⁶ A felkelőket a reguláris hadsereg dandárjaiba osztották be, valamint kialakítottak egy nagy lovashadosztályt a felkelő lovasságból, és a reguláris huszárokból. A Pándzsapatak vonalán kialakított harcrendet a franciák június 14-én megtámadták, és vereséget

¹⁵⁴ VemL IV. 1./f. 1. 3. p.

¹⁵⁵ Du Casse 267.

¹⁵⁶ Bodnár 49.

mérték János főherceg seregére.¹⁵⁷ Ez az összecsapás a győri csataként vonult be a történelembe.

A megvert csapatok Komáromba hátráltak. A pihenő után János főherceg csapatai újból szétváltak. A reguláris egységek a főherceg vezetésével Pozsonyhoz vonultak, a nemesi felkelők Komárom mellett maradtak, hogy biztosítsák Budát.¹⁵⁸ Ezzel megszűnt az a korábbi törvénytelen állapot, hogy nem a nádor vezette a felkelő csapatokat, hanem a reguláris hadsereg magasabbegységének parancsnoka.

János főherceg ismételten bebizonyította, hogy alkalmatlan hadvezér. Károly főherceg határozott utasítása ellenére túlságosan lassan hajtotta végre meneteit, aminek az lett a végeredménye, hogy lekészte a wagrami csatát, így nem kis részben lett okozója az osztrák vereségnek.

A francia hadsereg a győri csata után csak lanyhán üldözte Komáromhoz János főherceg csapatait. Napoleon ugyanis megparancsolta Eugéne-nek, hogy álljon készenlétben, hogy gyorsan a Bécs előterében elrendelt összpontosítás színhelyére tudjon vonulni. A győri várban visszamaradt őrség tíz napig tartott ki, és június 24-én kapitulált a franciák előtt.¹⁵⁹ A győri sánctáborba szorult nemesi felkelő Meskó-hadosztály a győri csata másnapján sikeres kitörést hajtott végre, és hatalmas kerülővel, a Balatont megkerülve Komáromba vonult.¹⁶⁰

Napoleon július első napjára rendelte el az összpontosítást. Ez azt jelentette, hogy Eugéne-nek ki kellett ürítenie a magyar területeket. Egyedül a győri várban maradt gyenge őrség. Ezzel lezárult a magyarországi harcok fejezete.

Napoleon július 6-án kelt át a Dunán, és haladéktalanul megtámadta Károly főherceg hadseregét. A csata július 7-én egész nap tombolt, és végül a francia hadsereg Napoleon kiváló vezetésének köszönhetően kicsikarta a győzelmet. Károly főherceg Csehország felé vonult vissza. A francia csapatok július 11-én Znaim mellett újabb győzelmet arattak, és ezzel 12-én Károly főherceget rábírták a fegyverszünetre.¹⁶¹

A fegyverszünet megkötésének pillanatában az osztrák hadsereg még nem bomlott fel, készen mutatkozott a harcra. Ferenc császár körében ezt többen Károly főherceg szemére is vetették. Károly azonban úgy értékelte a helyzetet, hogy seregének többé már nincs esélye a győzelemre. Bár a főserég létszámát a sok különítmény bevonásával emelni lehetett volna, nem állt rendelkezésre olyan földrajzi akadály, mint a Duna Aspern és Wagram előtt. Károly számításba vette, hogy Napoleon szintén további erősítéseket várt. Mindezeket figyelembe véve Károly helyes döntést hozott. A hadjárat folyamán csupán egyetlen olyan csatát vívtak, amelyben nem a franciák győztek (Aspern), de ott az osztrákok inkább a szerencsének köszönhették sikerüket. A sok landwehr-csapattal, és tartalékegységgel kiegészített osztrák főserég nem állhatott ellen a francia csapatoknak.

A fegyverszüneti megállapodás értelmében francia csapatok újból felvonultak Magyarország területére. A Rába vonala jelentette a fegyverszüneti vonalat. További fegyveres összecsapásra már nem került sor.

¹⁵⁷ Mayerhoffer 123-125.

¹⁵⁸ Mayerhoffer 126-127.

¹⁵⁹ Mayerhoffer 127.

¹⁶⁰ Bodnár 95-100.

¹⁶¹ Mayerhoffer 142-168.

A fegyverszünet megkötése után a nemesi felkelők a Dunántúlon táboroztak, és beosztást nyertek az ide vonult reguláris hadtestek csapatai közé. A béke megkötése után a felkelő csapatokat feloszlatták, és november-december folyamán minden egység visszatért vármegyéjébe, és ünnepélyes keretek között szétoszlott.¹⁶² A nemesi felkelést országosan többé már nem hívták életre.¹⁶³

A fegyverszünet megkötését követően azonnal megkezdődtek a béketárgyalások. Napoleon szigorú feltételeket szabott. Az október 14-én Schönbrunnban megkötött béke értelmében Franciaország megkapta Karintiát, Krajnát, Horvátország egy részét Fiumével és Isztriát; Bajorország Salzburgot, és az Innától nyugatra lévő területeket, a Varsói Nagyhercegség Észak-Galíciát Krakkóval és Lublinnal, Oroszország pedig Kelet-Galíciát Tarnopollal. Az Osztrák Császárság kénytelen volt 75 millió frank hadisarcot fizetni.¹⁶⁴

¹⁶² Kisfaludy 231.

¹⁶³ A nemesi felkelést 1831-ben, a koleralázadás idején néhány felvidéki vármegyében meghírdették, de országosan 1809-ben volt az utolsó nemesi felkelés.

¹⁶⁴ Tulard 435.

5. Hadrendek

5. 1. Francia hadrendek

5. 1. 1. A francia lovasság hadrendje június 12-én¹⁶⁵

Az ütközetben harcoló alakulatok:

Montbrun-könnyűlovas-hadosztály

<i>Jacquinot-dandár</i>	1. lve. ¹⁶⁶	Meda	4 lszd. ¹⁶⁷	486 fő
	2. lve.	Mathis	3 lszd.	407 fő
	7. hue. ¹⁶⁸	Custine	3 lszd.	623 fő
				10 lszd. 1516 fő

Grouchy hadosztálytábornok alárendeltségében

<i>Colbert-könnyűlovasdandár</i>	7. lve.	Bohn	4 lszd.	613 fő
	20. lve.	Castex	3 lszd.	474 fő
	9. hu.	Gauthrin	4 lszd.	684 fő
				11 lszd. 1771 fő

Összesen: 21 lovassázad, 3287 lovas

Az ütközetben nem harcolt, de a harctér közelében lévő alakulatok:

Sahuc-könnyűlovas-hadosztály

8. lve.	Curto	4 lszd.	796 fő
25. lve.	Christophe	3 lszd.	484 fő
		7 lszd.	1280 fő

Guérin-dragonyoshadosztály

7. dre. ¹⁶⁹	Seron	4 lszd.	607 fő
30. dre.	Renaud	4 lszd.	848 fő
itáliai 1. dre.		4 lszd.	629 fő
		12 lszd.	2084 fő
4 fontos üteg (6 löveg)			

Pully-dragonyoshadosztály

23. dre.	Thierry	4 lszd.	538 fő
28. dre.	Montmarie	3 lszd.	383 fő
29. dre.	Avice	4 lszd.	549 fő
		11 lszd.	1470 fő
4 fontos üteg (6 löveg)			

Összesen: 30 lovassázad, 4834 lovas, 12 löveg

A francia lovasság összereje: 51 lovassázad, 8121 lovas, 12 löveg

¹⁶⁵ A létszámadatok június 14-ére vonatkoznak. Mivel június 12-ére nem állnak rendelkezésre adatok, ezért tájékoztató jelleggel, a francia csapatok erejének meghatározásához itt a 14-i adatokat használok.

¹⁶⁶ lve. = lovasvadászezred

¹⁶⁷ lszd. = lovassázad

¹⁶⁸ hue. = huszárezred

¹⁶⁹ dre. = dragonyosezred

5. 1. 2. A francia hadsereg ereje június 14-én

	gyzlj. ¹⁷⁰	lszd.	löveg
Séras-gyalogoshadosztály	11	4	6
Durutte-gyalogoshadosztály	14	4	6
Severoli-gyalogoshadosztály	13	1	6
Pacthod-gyalogoshadosztály	9		6
Itáliai Királyi Gárda	4	3	6
Lauriston-különítmény	4		12
Sahuc-könnyűlovas-hadosztály		7	
Colbert-könnyűlovasdandár		11	
Montbrun-könnyűlovas-hadosztály		10	
Grouchy-dragonyoshadosztály		12	6
Pully-dragonyoshadosztály		11	6
összesen	55	63	54
31082 gyalogos, 9629 lovas, 54 löveg	40711 fő		

5. 2. Osztrák és magyar hadrendek¹⁷¹

5. 2. 1. Az osztrák alakulatok hadrendje a pápai ütközetben

Andrássy-dandár¹⁷²

pesti nemesi lovasezred	Gosztonyi János ezredes	6 lszd.,	1056 fő
veszprémi nemesi lovasezred gróf	Zichy Ferenc ezredes	6 lszd.,	1099 fő
2. József-huszárezred	Geramb ezredes	8 lszd.,	739 fő ¹⁷³
5. Ott-huszárezred	?	6 lszd.,	602 fő ¹⁷⁴

Ettingshausen-dandár¹⁷⁵

19. Alvinczy-gyalogezred 3. zászlóalj ¹⁷⁶		~900 fő
10. (1. báni) határőrezred	Marko Boxich ezredes	1547 fő
8. zalai nemesi gyalogoszászlóalj	báró Ghillányi János őrnagy	1172 fő
lovasüteg (6 löveg)		

Összesen: 2 gyalogoszászlóalj, 24 lovasszászad, 3619 gyalogos, 3496 lovas

A magyar csapatok hozzávetőleges létszáma: 7115 fő

¹⁷⁰ gyzlj. = gyalogoszászlóalj

¹⁷¹ R Kiss I. kötet 140-142.

¹⁷² A somogyi lovasezred nélkül.

¹⁷³ Június 13-án reggeli adat.

¹⁷⁴ Június 13-án reggeli adat.

¹⁷⁵ A Siegenfeld-különítmény nélkül.

¹⁷⁶ Az ezredösszereje a 13-i jelentés szerint 2505 fő volt. Az egyes zászlóaljak erőssége nincs feltüntetve, ezért azt a 12-i veszteségek hozzáadásával 900 főnyire tehetjük.

5. 2. 2. A Belső-Ausztriai Hadsereg ereje június 13-án, Téten¹⁷⁷

	gyzlj.	lszd.
Frimont-hadosztály	14	23
Collaredo-hadosztály	13	0
Jellachich-hadosztály	12	0
Mecséry-hadosztály	0	38

Összesen: 39 gyalogoszászlóalj, 61 lovasszáhad, 32 löveg

23886 gyalogos, 8039 lovas 31925 fő

6. Irodalom, források

	Az 1808. évi törvénycikkek. In: Corpus Juris Hungarici.
BAY	BAY Ferenc: Napoleon Magyarországon. Budapest, 1941
BIANCHI	BIANCHI, M.: Verteidigung des Brückenkopfes von Pressburg, im Jahre 1809. Pressburg, 1811.
BLEIBTREAU	BLEIBTREAU, Carl: Napoleons Generale. Wien, 1879.
BODNÁR	BODNÁR István: A győri csata 1809. június 14-én. Budapest, 1897
BOWDEN	BOWDEN, Scott – TARBOX, Charles: Armies on the Danube. London, 1980.
BUAT	BUAT, Edmond Alphonse Léon: 1809. Paris, 1909.
CHANDLER	CHANDLER, David: The campaigns of Napoleon. London, 1966.
PRESSBURG	Die Belagerung von Pressburg im Jahre 1809. Pressburg, 1839.
DU CASSE	DU CASSE: Mémoires et correspondance politique et militaire du Prince Eugène. Paris, 1858. 5. kötet
DREL	Dunántúli Református Egyházkerület Gyűjteményének Levéltára
JOHANN	Erzherzog JOHANNs "Feldzugserzählung" 1809. Wien, 1909. Bearbeitet von Veltzé, Alois.
EKKTM	Esterházy Károly Kastély- és Tájélmúzeum gyűjteménye
FUNCKEN	FUNCKEN, Fred – FUNCKEN, Liliane: L'uniforme et les armes des soldats du Premier Empire. Paris 1968.

¹⁷⁷ A hadrendet a nemesi felkelő csapatok és a reguláris csapatok ekkor elrendelt új hadrendje szerint közlöm. Bodnár 50-54.

GÖMÖRY	GÖMÖRY Gusztáv: Az 1809.-ik évi magyar nemesi felkelés. In.: Hadtörténelmi Közlemények, 1889.
GROUCHY	GROUCHY, Emmanuel: Mémoires du maréchal Grouchy. Paris, 1873.
HERTELENDY	HERTELENDY Károly: Nemes felkelő ezredek az 1809-ik évi győri csatában. Veszprém, 1859.
HISTORIA DOMUS	Historia Domus. A pápai katolikus plébánia története.
HORMAYR	HORMAYR, Joseph: Das Heer von Innerösterreich unter den Befehlen des Erzherzog Johann im Kriege von 1809. Leipzig und Altenburg, 1817. (második, részben javított kiadás: Leipzig, 1848.)
ILON	ILON Gábor: Pápa alapterülete és területi növekedése. Az Árpád-kortól a 18. századig. In.: Pápai Múzeumi Értesítő 1997.
JOURNAL BROUSSIER	Journal historique de la campagne de la division Broussier en 1809. In: Sallinger, Richard: Graz im Jahre 1809. Graz, 1909. 12. Beilage
JÓZSEF NÁDOR	JÓZSEF nádor iratai. 3. kötet. S.a.r.: Domanovszky Sándor. Budapest, 1935.
KAPOSSY	KAPOSSY Lucián: Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905.
KAZÁRY	KAZÁRY Károly: A vasmegyei 5. sz. gyalogos zászlóalj szerepe az utolsó nemesi felkelésben. In.: Dunántúli Szemle, 1942. (Kazáry)
KISFALUDY	KISFALUDY Sándor: Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810. In.: Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. Győr, 1931.
KISS	KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908.
KOSÁRY	KOSÁRY Domokos: Napóleon és Magyarország. Budapest, 1977.
KRIEGE I	Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz I. Krieg 1809. Wien, 1909. Band I.: Regensburg
KRIEGE II	Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz I. Krieg 1809. Wien, 1909. Band II.: Italien
KRIEGE III	Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz I. Krieg 1809. Wien, 1909. Band III.: Ebelsberg
KRIEGE IV	Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz I. Krieg 1809. Wien, 1909. Band IV.: Aspern
MACDONALD	MACDONALD: Mémoires du Maréchal Macdonald. Paris, 1878.
MARTINIEN	MARTINIEN: Tableaux des officiers tués et blessés (1805-1815). Paris, 1907.

- MAYERHOFFER
NAGY
PIZZIGHELLI
R. KISS
ROTHENBERG 1977
ROTHENBERG 1982
SASKI
SCHNAIDAWIND
SCHIKOFSZKY
SIX
STUTTERHEIM
TULARD
VERESS 1984
VERESS 1987
VIGNOLLE
WAGNER
WEISSENBACHER
WELDEN
WÖBER
ZECH
- MAYERHOFFER, Eberhard von: Österreichs Krieg mit Napoleon I. 1809. Wien, 1904.
NAGY István: Az austerlitz-i csata. In.: Aetas, 2000.
PIZZIGHELLI, Cajetan: Geschichte des k. u. k. Huszaren-regimentes Friedrich Leopold Prinz von Preussen Nr. 2. Wien, 1905.
R. KISS István: Az utolsó nemesi felkelés. Budapest, 1919.
ROTHENBERG: The art of warfare in the age of Napoleon. New York, 1977.
ROTHENBERG: Napoleon's great adversaries. New York, 1982.
SASKI: Campagne de 1809. Paris, 1889-1902.
SCHNAIDAWIND, F. J. A.: Der Krieg Österreichs gegen Frankreich, dessen Alliierte und den Rheinbund im Jahre 1809. h. n., é. n.
SCHIKOFSZKY Károly: A pozsonyi hídfő védelme 1809-ben. In.: Hadtörténelmi Közlemények, 1895.
SIX, Geroges: Dictionnaire biographique des généraux et amiraux français de la Revolution et de l'Empire. Paris, 1934.
STUTTERHEIM, Friedrich Heinrich: Der Krieg von 1809. Wien, 1811.
TULARD, Jean: Napoléon. Budapest, 1997.
VERESS D. Csaba: Veszprém megye és az 1809. évi francia háború. In.: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1984.
VERESS D. Csaba: Napoleon hadai Magyarországon 1809. Budapest, 1987.
VIGNOLLE: Historique de la campagne de 1809. In: Revue Militaire 1900.
WAGNER, Anton Hugo: Das Gefecht bei St Michael-Leoben am 25. Mai 1809. Wien, 1984.
WEISSENBACHER, Victor: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 19 Erzherzog Franz Ferdinand von der Errichtung 1734 bis 1896. Wien, 1896.
WELDEN, Ludwig: Der Krieg von 1809 zwischen Österreich und Frankreich. Wien, 1872.
WÖBER, Ferdi Irmfried: 1809. Schlacht bei Raab. Wien, 2001.
ZECH, Karl von – PORBECK, Friedrich von: Geschichte der badischen Truppen 1809 im Feldzug der französischen Hauptarmee gegen Österreich. Heidelberg, 1909.

ZWIEDINECK

ZWIEDINECK-SÜDENHORST, Hans von:
Erzherzog Johann von Österreich im Feldzuge von
1809. Graz, 1892.

ZSOLDOS

ZSOLDOS János: A frantziák Pápán, vagy is a Pápai
1809-1810. Esztendőbeli Polgári Ispotályok leírása.
In: Tudományos Gyűjtemény 1817.

7. Melléklet

**1. kép: Eugène Beauharnais, az Itáliai Hadsereg főparancsnoka
itáliai alkirályi díszben**

2. kép: Louis-Pierre Montbrun hadosztálytábornok

3. kép: Johann Frimont altábornagy

1. kép: János főherceg lovassági tábornok

